

177

И
д
-

О
П
Н

Н
М

~~17289~~
~~289~~
Инж. КОРОЛЕВ А.
ДА ПОНОФИДИН Г.

АкшЫ 45 коп.

ТП-59-1-2

СОЛА ПОЖАРВЛÄДОН КРЭДÄЛМÄШ

145
698

НАРКОМТЪАЖПРОМЫН ИЗДАТЕЛЬСТВЫ
МОСКВА

1 9 3 2

2-17-5

25

~~Н 28-9~~
~~289~~

КОРОЛЕВ А., инж. да ПОНОФИДИН Г.

	Мар. г.
	2-742

СОЛА ПОЖАРВЛÄДОН КРЭДÄЛМÄШ

Инв. № 2027

Г.П.Б. в Лнгр.

Ц. 1933 г.

Акт № 919

НАРКОМТЪАЖПРОМЫН ИЗДАТЫЛЬСТВЫ
МОСКОА 1932 и

Редактор: *Пекункин, М. И.* Техредактор: *Ландесман, М. З.* Изд-во НКТИ
310 Тп 50-1-2. Сдано в набор 31/VII-1932 г., подписано к печати 2/XII-1932 г.
Бумага 82×111, печ. лист. 3. Количество знаков в печ. листе 30.800.
Уполн. Главлита В-26855. Заказ № 1026. Тираж 3000.

17-я тип. треста «Полиграфкнига». Москва, Шлюзовая наб., 10.

Сола пожарвләдон кредәлмәш.

Револуци йактә ылшы Росийн исторйашкыжы изиш аначалынок төрөк пәләш лиәш — махань кого эксыкым мәнмән сәндәләкнән ылымаштыжы пожар ыштә. Мәннән пожарвлә — совсәм кәчынь ылыныт. Нинь ыжәләйбидеок государтвыным дә часнй имәнтьям пйтәрәт дә халыкын здорова ылышланәт пиш лүдышән ылыт. Пожарвлә халык хозанлыкышты прамой кушмашлан шәрләмәшлән әптәрттышы ылыныт дә кызытәт ылыт. Тылсалым костан йылмы лывәлән мәннән фабрикывләнә, заводвләнә, природы пәркәвләнә, хәдырвләнә, ылым пөртвлә йамыт, йылән пйтәт; нинь икәнәшты качкышвләнәм (продовальствынәм), кәрәл хәдырвләнәм качкын колтат. Шыренок эдәмвләәт кого пожарвләәш йылән йамыт. Цилә ти йылән йамшывләм пөртыләш акли, нинь шүдон ломыжышкы сәрнәт.

Пәрвиш мә донышна пожарвләм лыдын мимй дорцын, ниньн кого увиткәм халыклан пумышты кайәш дә вәс вәләц нинь пиш когон чынь кушкыныт. Тәнгә 50 и кыт мычкы (1860 и гыц 1909 и йактә) Росийыштй циләжй 2 млион пожар ылын. Шука пожарвләжй остатка 15 и мычкы пиш когон лин миәнйт, 1895 и гыц 1909 йактә 3 млион нәрй (пөрт) ылыш йылән кән, нинь 1¹/₂ мльиәрды увиткәм кантәнйт. Ти луцкы и кыт мычкы увиткәвләжй 100 мльиәрд тәнгә нәрйкәш. 1910 ин пожарвлә эчә шукырак линйт, 100 тбжәм нәр пожар ылын, 117 мльион тәнгә увиткә лин. Кок мльионат утла анчыктым пожарвлә гыц уйәздывләшты, солавләшты 1945 695 пожар ылын. Халавләшты 179 144 пожар вәлә ылын, цилә шүды пожар вуй гыц солаәш 91 пожар рәды, халавләәш 9 пожар рәды вәәш. Тижәц кайәш, тыл гыц когонжок солавлә йасыланат.

Рэволюци гыц вара 1925 и йактэ маньар пожар ылын жэплымь литэ. Жэплымашвлэ (статыстычэски свэдэньивлэ) мамнан Рэспубликыштэ йылмаш пиш когон 1925 и гыц паклаат улым анчыктат. 1925/26 ин ик РСФСР-ышток 90 тьжэм нэрькы пожар ылын, 67 млыард тангэ убиткам пуэныт (ныньвлэ гыц сола пожарвлэ 80 тьжэм, 47 млыон тана убиткам бштэныт). 1926/27 ин 100 тьжэм пожар, 57 млыон тангэ увиткам пуэн (нынь гыц сола пожарвлэ 90 тьжэм, 49¹/₂ млыон тангэ увиткам пуэныт. 1928|28 ин 95 т. пожар ылын, 46 млыон тангэ увиткам пуэныт (нынь гыц сола пожарвлэ 83 т. пожар, 39 мл. тангэ увиткам бштэныт).

Тижэц кайэш, махань кого увиткам пожарвлэ СССР-ын хозайствылан кантат. Тэхэнь кого пожарвлэ дэ ниньн тэнэ ньиматэ кодымаш лиэш: 1. Сола халык пожар пашаш кэлэш акэлын анчымаш кыц 2. Уратэ тылым дэ тыл лудыш хадьрвлэм кычылтмашкыц. 3. Пожар ваштарэш кьрэдэламашкы ик тьр цилан цымыргэн ак кэп дэ 4. Мамнан солэвлэштэ имэньтэавлэ цилэ пун дэ олым лэвшан ылыт, вэс могыр гыц пьртвлэм кыцэ кэлэш, ньимат анчыдэок шьнтэн миэныт — тьдьн донлиэш.

Тыл бшкэ корныштыжы пиш йьлэ пижьн кэшэ качкышым моэш. Сэдьнтон нинь корнышты ваш литат пиш когон шуку пьртвлэм шьргьвлэм дэ вашт пьтэрэн кэат. Ти пожар царна иктэ махань йэстьэстывыныт тькым ваш лимькьжэ ижэ,— йарвлэм, аньбьрэм вашлимькьжэ, солашты прамой пьрт рэдьш шомыкы пакыла кэн акэрт.

Шуку ганакшок пожар сола халэ йьлэн пьтымькьжэ бшкэ кужы йьлмьжыдон нылэн нальмькьжэ ижэ царна.

Тэхэнь кого увиткам бштэшыдон, когон нэзэрэмтэшдон пиш когон крэдэлэш войнам тидьн ваштарэш шагалташ кэлэш! Государствы пожарвлэм цараш маньн цилэ бштэ, тьнгэ гыньат хылыквлэ палшыдэ ньимат лия акэрт.

Хрэсань халык йакшар аптантон бшкэ крэдэлэш тьнгэлэш кынь вэлэ, пожарвлэ чьдэм кэрдьт. Тыл мамнан кинтынэм, мамнан пашанэм, пьртвланэм пьтэрэ. Тидь солашты пиш-кого тышман ылэш, сэдьнтон важгэ пьтэрэн, сьнгэн шуаш

кэлэш. Сола халык цацымыдон вэл ти кого тышманым сь-
нэн кэрдьнэ. Сэдынтон цилэ: **мары, вать, ырвезы, ыдыр**
пожар когон нэзэрэмтывым, тидьн ваштарэш крэдэл мыш-
тышашлык, тидьм йортэн мыштышашлык ылэш.

Пожарвлэ ваштарэш кым корныдон крэдэлэш лиэш:

1. Пөртвлэм йылыдым хэдьрвлэгьц ыштэш (кьрпгьц кьц,
бэтон кьц, кьртньи гьц), вэс статья манаш кьнь тыл гыч
ньимат лүтйм матьэриалвлэ гьц (огньэстойкайвлэ)

2. Пожар шэрлэмэш кьц дә пижьн кэмэш кьц пэрэгэш
кэлэсымым ылымэшкь пырташ кэлэш.

3. Пожарвлэм йортэш организуяш кэлэш войэвой по-
жарный камандым (пэрэгэмэш мэрэ).

Кьзьйтшбь жэпьн тыл гьц тырхым пөртвлэм строймаш-
лан когонок уанаш ак вэрэшт, окса ак сить. Сэдындон ти
жэпьн самый крэной, пожарвлэдон крэдэлмэштэ — тылым
ураттон кычылташ кэлэш (предупредьитьэлный) дә оролэн
-анченок миэш кэлэш (обороньайымэш), пожарвлэдон кьрэ-
дэлмэштэ ти шудымьвлэм ылымэшкь пыртэн миэш кэлэш.

Ышкэ характьерыштыдон сола пожарвлэ сола йэл пожар-
влэш дә сола гьц өрдьштыш пожарвлэш пайлалтыт; пьтэ-
ришьвлэжы солаэшок лимьвлэ, вэсьвлэжы шьргэш, торф
йылымык дә сэрэнэш лимь пожарвлэ ылыт.

Ти кньигэштэ ма попаш тынгэлына пожарвлэдон крэдэл-
мэш гишэн. Сола пожар дә өрдьж пожар ваштарэш крэдал-
мэштэ махань мэрэм прньимаш: пожарный дружиньм
кыцэ ыштэш дә кыцэ пожарым йортэш кэрэлым.

Сола пожарвлэ лимь вирвлэ дә нинь дон крэдэлмь гишэн

Солаштыш шуку пожаржок халыкын ышкэ плахайжы-
гьцьн лиэш. Сэдынтон пожар воксэок бэдстви агыл, халы-
кын тылым прамой пэрэгэн мыштыдымыжыдон, плахайн
кычылтмыжыдон дә тыл гьц пэрэгьм хэдьрвлэм кычылт
мыштыдымыжыдон лиэлтэш. Сола пожарвлэн сэк тын вир-
жок, прамой анчызэок камакам олтымаш, лампы плахайн

кычылтмаш, спичкă дон тавак цигаркамъ ёзбѣра кышкымаш
гыц, шуды каванвлă доран аль пѣртвлă, сарайвлă сага ты-
лым оптымаш кыц, тылдон матмаш кыц нивы сола пожар-
влан, тэхень вирвлашты ылыт. Йужгынам лачок пожар йорѣ
пижыктэн колтымыдон агыл паровоз тылип кыц, валгынцыш

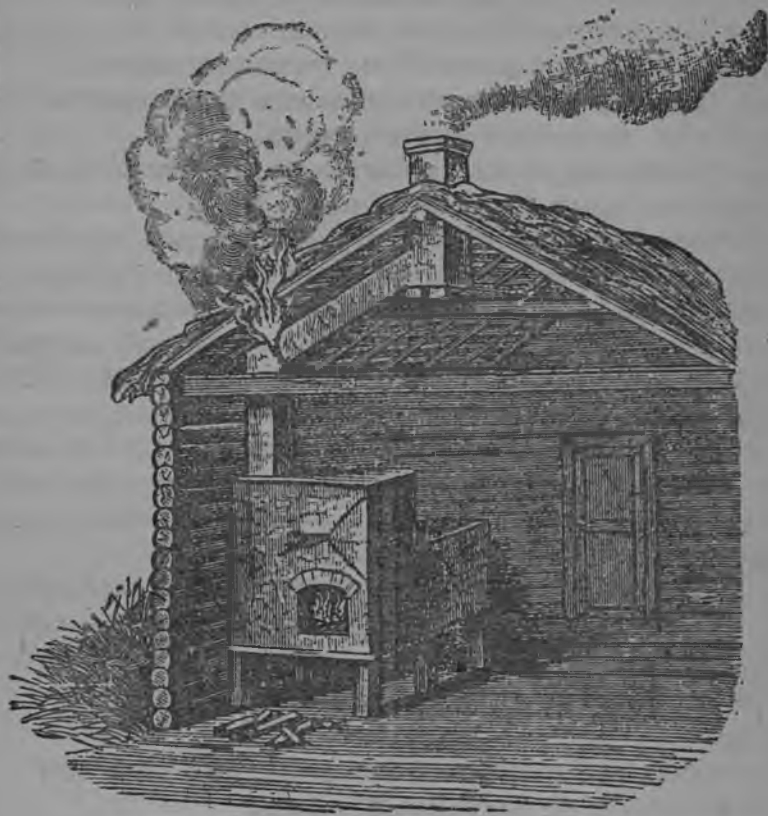

Рис. 1.

кыц лин кѣрдѣш. Тэхень пожарвлăдон крѣдалаш лиѣш.
Йорѣ пижыктэн колтымаш ваштарѣш агитацим (ынгылдарыма-
шым) колташ кѣлѣш, тэхень пожарвлан нималан йардымыш-
тым дѣ ти пожар гишан пиш когон тѣкнѣмѣжы гишан
анчыктэн кѣлѣсэн пуаш кѣлѣш. Тозорым каждый йыт кѣчын

оролаш шагалташ кэлэш. Паровоз тыл иптон пожар лимä кйц, паровоз труваэш тыл ип äрймйм ёштэн пэрэгälэш лиэш. Валгынцыш тыл вärэшмäш кйцйн громотводым (ваштыр мыч валгынцыш улйк валэн кэä) ёштэн ытлаш лиэш.

Сола пожарвлä шйрэнөк трува дä камака йажо агылэ кишан лит, шйкш лäкмй трува прамой агыч, камакам арик-сйрикийн пэлэ-дурэ оптат. Сэдйнтон оптым камакам прамойм ёштäш кэлэш, пиш самой кого внйманйым обрашайаш кэлэш. Камакам йажо цаткыды фунтамент вйлан опташ кэлэш, ато камака оптэн шйндймйкй шйнцäш тйнгälэш дä шөлйштäш тйнгälэш. Шйкш трувавлä да сäснävлäät прамой оптэн шйндймй лишäшлык ылыт. Камака стэнäн кйжгйцйжй 26 см. лишäшлык, шйкш лäкмй трува стэнäя кйжгйцйжй 13 см. лишäшлык.

Камака йылым ходым шокшы пу стэнäш ёнчй шо манын, камака стэнäжйн кйжгйцшй äль трува стэнä кйжгйцшй 40 с.м лишäшлык. Шйкш лäкмй трувам цöрт вуйышты пиш прамой ёштäш тä анчаш кэлэш. Тиштй камака олтымы годым шйрэрäкйнок трува гйц пожарвлä лиäлтйт.

Мезонйин камакавлäm äль кйшйл йатажыштыш камакавлäm ул камака дурэ ёштäш äль цаткыды кыртнй йалвйлän опташ кэлэш.

Шоэн агыл пожар камака шөлйк гйц тыл лäкмйдон лиäлтэш. Шөлйк кйц лäкшй тыл ип вärэштэш пу тэрвэ дä йылаш тйнгälэш. Тэхән пожарвлä ёнчйштй лин кэртэп манын шйрэрäкйн камакам анчаш кэлэш. Камака стэнäштй äль трувашты ыраж шөлйк улым нинй ошэмтймй ылыт кйнй, йажон ужаш лиэш, цилä шөлйк турэ хоть кынамат шйкш коптйа.

Пий лудйшän ылыт труваштыш шөлйквлä, нинй сйцтон тэмäлт сйнцйт. Ти сыц йылаш тйнгälэш дä вара тыл шөлйк кйц вйлкй лäктäш тйнгälэш. Сэдйнтон камакаштышы дä труваштышы шөлйквлäm цилä шундон тышкэн шйндäш кэлэш. Тылзйштй ик кәнä шйкш трувавлäm дä сäснävлäm сыцэдäш кэлэш.

Камака олтым кодым йужнам тыл шол камака анцыцын сэдйрәш валэн вазэш дә пожар лин кәрдәш. Сэдйндон камакам кыртньи амасадон питырәш кәлэш дә сэдйрәэш камака.

Рис. 2.

анцыл турә ләвәш кыртньим шәрәш кәлэш. Камака анцылан пувләм дә вәс йылыш хәдйрвләм опташ аккәл, камака гыц ти хәдйрвлә лошкы тылшол валэн вазэш тә пожар лин кәрдәш.

Камакам ньигынамат крәсин дон, бәнциндон дә вәс йылыш хәдйрвләдон йлышташ ак йары; крәсин, бәнцин пиш

пыдэшт йылаш тѣн'алэш, сэд'бндон тыл салымжы камака олтыш вѣлкѣ миэн тѣкнэн кэрдэш, выргэмчы пижын кэа да тѣшэцѣнок пожар лин кэрдэш. Тылдон мадаш акли, пиш палэн тѣвѣлѣн итѣрэн тылым кычылташ кэлэш. Камака йылымы голым пѣртэш когорак кѣц пасна Ырвэзѣвлэм Ыш-кэтѣштѣм кодаш ак йары.

Камака гѣц лыкмы ломыжым йорэ Ыштѣм вѣрыш йѣр'аш-тѣ вѣттон йѣрт'аш кэлэш, ато марлэж шокшы ломыжым на-мамал кэн кэрдэш. Сымаварыш оптышашлык шѣм кѣртнѣи лэв'аштон лэвэт шѣнт'аш кэлэш, ну атэш нѣгыцэат опташ ак ли.

Олым лэв'ашан да хага лэв'ашан пѣртвл'аштѣ, шѣкш лѣкмѣ трува вуйэш шѣкш йарэ тыл ипвлѣ лѣктѣн ѣнчѣштѣ кэртэп манын, кѣртнѣи рэшоткам шѣнд'аш кэлэш.

Вэс кого вир сола пожарвлѣ лим'аштѣ, крѣсин лампы сарта, лѣцена тыл. Йамтар стопкан лампылвлѣ крѣсиндон тылдон улѣк валэн вазыт тѣ пыдыргэн кэат, вара красинжѣи йлаш тѣн'алэш, тишэцѣн пожар лиэш. Тэнэок лин кэрдэш: прамой шѣнтѣдѣм кѣц, 'худа ваштырэш сѣкѣлтѣмѣ гѣц лампы улѣк валэн вазэш тѣ пожар лиѣлтэл. Стэнѣ сага да потолокышты, кѣшнѣи кэчѣш лампы когон Ырѣктэн шѣндѣ да пожар лин кэрдэш. Сэд'бндон йамтар стопкан лампым нѣл'аш аккэл, зостѣ стопканым кэлэш, прамой латна вѣр'эш шѣнд'аш ѣл цѣткыды ваштыр мычан сѣкѣлт'аш кэлэш.

Потолыкэц лампы 62 сантимэтѣр гыц кѣшѣцѣрѣк сѣкѣлт'аш ак кэл. Тишэц пасна лампы стѣокла турэ лампыдон потолок лээш 18—20 см кымтыкан зосты йѣргэшкѣм сѣкѣлт'аш кэлэш. Потолктон ти зосты йѣргэшкы кружок лошты 3 см нѣрѣкѣи вѣрым кодаш кэлэш. Стэнѣэш сѣкѣлтѣм лампыдон стэнѣ лээшѣт зосты лаштыкым сѣкѣлт'аш кэлэш.

Красин лампы тытыштэ итрѣйѣм'ашым йадэш. Нинѣм тѣвѣлѣн итр'ан урдаш да рэшоткажым итѣрѣй'аш кэлэш. Ато рэшотка питѣргэн сѣнцэш да лампы гѣц аккэл газвлѣ лѣктѣн аккэртэп лиэш да лампы стѣокла пыдэшт кэн кэрдэш.

Лампыш крѣсинѣм тыл йылым кодым нѣгынаमत оп-

таш ак йары, кра̄синьш тыл пижын кэн кэрдэш. Лампым йөртымы̄ годым сэк пьтәри тылым изиэмдәш кэлэш дә төрөк күшьц ыфьлал колташ аккэл, стьокла тьр кыт мычыла ыфьлал миаш кэлэш. Кра̄синьм йажон питьрэн шынтьш йамтарышты аль витонышты (зосты атьшты) тылгыц өрдьшты урдаш кэлэш, осовынок сарай вуйышты пөрт вуйышты кашмы годым, кышты вовсөок виш тылдон кашташ ак йары, сартам йажо понар көргьшть йылаташ кэлэш.

Пожар тавакым уратә шывшмаш кьцәт шьрэн лиьлтәш. Тавак шыпшывлә кышкы тавак цигәркә шьм йылыш спичкәштьм шуэн колтымыштым ак анчәп, тавак пигәркә вәрәштәш өлвакь, тышть ськвлә пәгәш тынгәлыт дә варажы кого тылыш сәрнәлт кәат: йужнам спичкә аль цигәркә кәвәньш вәзәш, лач тәнэок йылаш тынгәләш, сагашы вэс хәдыр-вләат йылаш тынгәлыт. Склатвләшть, сарайвуйышты, пөрт вуйышть дә цилә вәрәк кышты пиш шуку ылыш, тышть тавакым воксөок шыпшаш акэл. Хоть кышты шыпшмы годымат, тавакым шыпшын пьтәрьмькь, цигәркәм мышкылтышышкы әл ташкал шьндәш кэлэш.

Ылыш сага тылым опытамаш кьцәт дә сымоварым тьән шьндьмәш кьцәт пожарвлә лиәлыт. Йылымы гьц котшы шолшы ломыжым мардәш шуды кәвәнвләш, пүшәгьвләш ыфьлән кәә дә пожар лиәш. Йужнам тыл йылым кодым (костьәр) мардәждон кого тылсалымвлә дә тылвуйвлә йыдыш хәдырән склатвләм йылатат. Сәдындон сола лишнь пожар лин колтымаш кьц ньигынамат тынгә йылаташ ак кәл. Сымаварым пөрт анцылан аль сарайәш ньигынамат шьндәш ал кәл,— тылсалым ләктьн кэрдәш, йужнам пындашкы шү йога, сәдындон пожар лиәш. Пасна, камака сага сымовар шьндьм вәр лишәшльк, ньигынамат пу [сәдырәш аль пөкәнәш сымоварым шьндәш аккэл, сәдырә йылән кэрәдәш. Шокшы сымовар тырувам пу стәнә вэлән шагалташ ак-кәл.

Тылым кэрәләш кычылтмы годымат пиш толкыдон, пәрәгән кычылташ кэлэш. Ёрвэзьвләя тылдон мадаш шүдәш аккэл. Уратым эдәмвләмәт тыл лишкь колташ аккэл. Ты-

лым пэрэгэн кычылташ тыңалмыкы вэлэ пожарвлә чыдэ
мәш тыңалыт.

Сола пожарвлән когон укэш колтым вирйшты дә ниным пйтәрймәш

Сола пожар ик пөрт йылән кэнок ак царны, шуку мол
пөртвләм, йужнам солавләмок йылатән колта. Сола ылыш-
влә цилә прәнән, олыман ылытат сэдьндон тэнгә лиэш. Пөрт-
влә, сарайвлә пиш ик вәрәш цымырән шьнтән ыштәлтынәт,
сарайвлә лошты пиш шуку пум опат, сэдьндонок пожар-
влә шьрән лит. Мәмнән солавләнә костьор ылыт. Тиләц пас-
на пожар годым йөртәш палшыш эдәмвлә пиш худан кы-
чылтыт дә йужвәрәжы воксэок укәат ылыт. Ик ылыш
йылымы годым пиш кого шокшы лиәш тыңаләш дә ти шок-
шы тылсалым сагашы ылышы ылышы йылаташ тыңаләш
аль йылыш хәдьрән складвләм йылаташ тыңаләш. Мол
пөртвлә, склатвлә, йылыш пөрт кыц мьнтьрны ылыт ылгәцы
ти ылыш шокшы ниным ырыктән ак сьнгы гьнь, нины цэлаок
кодын кәрдыт. Сэдьндон солавләшты пөртвләм ыштым ко-
дым ләэш кымда вәрым кодәш кәләш, шамак толшы ик
пөрт йылаш тыңалмыкы, вәсы ьнчы йылы (манын). Цилә
сола стройымаш план сэмдон ыштәлтшәшлык ыләш. Кыцә
шоән шьнтән миәш кәләш пөртвләм ти планшыты анчык-
тымы. Ик кудвичьштыш кок пу пөрт лошты 8,5 мэтьр ли-
шәшлк, әпшәт кудывлә, момоцавлә, әнвлә сола шальян 53
мэтьр гьц пакулажы вәл ыштәлтшәшлык ылыт.

Стройкәвлә ләэш пувләм дә мола йылыш хәдьрвләм
ныгынамат аралаш акәл. Пум, олымым ылыш кыц 8,5
мэтьр өрдьжеш опташ кәләш.

Кудвичьшты аль сарайышты кого запасвләм урдаш шу-
дым, олымым, пум акәл. Йылыш хәдьрвләм пөрт вуйышты,
ташкалтыш вьлны вовсэок урдаш ак йары.

Пожарвлә гьц пиш йажо әрышывлә пушәнгьвлә ылыт,
сэдьндон пөртвлә ләэш пушәнгьвләм, осовьнок, пиш шьрә
ылыштәшәнвләм шьнтәш кәләш. Нины сагашы ылышвләшкы

тыл салымым ак колтэп. Пушангывләм Ылышвлә гыц 4 м. гыц лишән дә 10 мэтйргыц мьндырән ак кэл шьндәш. Кок кым рәдйм шьндәш миәш кэләш, кок пушангы лошты 2 мэтйр кымдык лижы. Ирсә Ылыштәшән пушангывләм шиндәш дә чьнь кушшывләм вэлә шьндәш кэләш.

Йытпэл монгыр губэрнәвлән — кугим, уэм, шим лүлыпым, шапким, кэчывәлвәлән — пистым, йаворым, топылым, ош акацим шьндәш кэләш. Кож, йактывлә ак йарәп, имьштй Ылыштәш кань шьрә агыл дәпиш когон смольан ылыт, кы- дывлә тылышты йылат.

Сола өрдйштйш пожарвлә гыц пэрэгәлтмәш

Сола өрдйшдйш пожарвлә, вэс шамактон, шьйргй пожар- влә сәрән пожарвлә да торф куп пожарвлә шьрәнчок ты- лым кычылт мыштыдымыдон лиәлтйт. Ниньн вириштй, тавак шывшымы годым тылым пэрэгыдймәштй, тылым опты- машты, сакой гульняйавлә годым молы фэйэрвэркывләм йылатымашты, шүтмәшвләм йылатымашты, тигытым сьн- зыктымәштй, смольам шолтымашты, шүм йылатымашты, охотныквлә лүмьштй годым тыпкам пумагам, итйным әль ваткым пичал көргыш шьшмәштй, важвләм әль таңатавләм йылатымашты дә тылан приборвләм кычылт мыштыды- машты (пэрэгән кычылт мыштыдымашты) дә орол пөртвлән камака прамой агылышты цилә тиштй ылыт. Тэвә кынарыш шуку вир. улы. Йылышы әль пәньн кишй тавак цигәркә гыц котшы окуркывлә, тылан шүвлә, тыл ипвлә, кынам вәрәш- тйт кукшы лэс лошкы, кукшы шудышкы әль торфышкы пожарым йштәт. Тидй Ышкә корныштыжы пиш йажо кач- кышвләм моэшәт пиш когон шәрлә. Шүтмәшвләм йылатым кодым, таңатавләм йылатым кодым тыл пиш йылә кэчәлтшй Ылыштәшвләшкы, кож йәкты имьш, кошкән шалгышы пу- шангывләшкы, кукшы шуды мычкы шәрлән миә дә тиштәт пожарым йштә. Тэхән лимәш сәдок кәнгыжым вәлы лиәш, тьдйн дон самой кәнгыжым шьйргыштй лүмәшым, смоль йылатымым, шү йылатымым, мол пәшәвләмәт, тавак шыв-

шым, тыл олтымым мол цәрәш кәләш. Шыргышты, нырышты аль сәрәнышты тылым олташок кәләш кыны, ирәтывыла вәрәш олташ кәләш, тыл олтым вәржы грунт йакте итрайән шындымы лижы, тыжэцын карагмы годым вьдым кышкән йөртән кодаш кәләш аль роктон мүдаш. Цила пәшәок шыргышты ылшы ответствэный эдэмвлә анчымыдон тылым чьдырәкын кычылтын лин мишәшлык. Шыргы орол пөртвләшты торфы лыкмашты, сакой строймашты камакавлә махань ылыт дә тыләш мол йылән кәртшы прэдмэствләм пиш анчаш кәләш. Тыл олтым вәрым дә тыл дон ровотайыш машинәвләм анчыдә кодаш изишәт ак ли. Шыкш кашмы пөрт трувавлән, кухня дә кипәтьильник трувавлән, тыл ип өрдыш кәмәш кыц цәрәшы кыртны листын лишәшлык.

Ти попом вирвләдон шыргы пожар, сәрән пожар, торфәной пожар тынәләлтмы вара пиш когон йылаш мастар материал улат шәрлә. Тэхән пожарвлә чотэок когон качкыт-пйтәрәт: цәрәш кәрәлжым молы тынам вәлә цакләм колтат, кынам уш пожар когон — кымдан шәрләш тынәләш.

Шыргышты пожар ынчы ли маын, цилә шыргы сәндә-лбкышты вальожныкым, кукшы пушәнгывләм, пандывләм, тарвашым, цилә кыныжым, йылт итрайән лыкташ кәләш. Ти кыныжвләм, тарвашвләм шывштән лыкмәшкы арашкы цымырән-цымырән шындаш кәләш. Нивы йыр канава ганьым ыштән миәш тостанья. Аравләм пушәнгывлә лоэшок ныгыцәәт ыштәш ак ли. Кәләш ыштәш йонгата вәрәш, кышты пушәнгы укә аль шыргы вуйәш.

Шыргы пасна участкавләш пайылен колтымы лишәшлык, ти участкавлә лошты просәквлә лишәшлык ылыт. Просәкын кымдыкшы кужы пушәнгын кытшы вәрә лишәшлык, ныгыцәәт кут мөтыр гыц әнгысыр лин ак кәрт. Тагатавләм просәкышты лыктыт дә чорный парышты урдат, кәрәл жәптон шагалән миәт. Просәк мычкы канававләм капайаш кәләш, ты канававләшкы лишыл әнгырвлә гыц аль йәрвлә гыц вьдым колтән миәш кәләш. Ләс ромы вәрым пиш ирән урдаш кәләш, каждый кэчынь кыныжым дә тарвашым ыштәш кәләш. Йәмдылым пувләм шәжәндон оптән миәш

кэлэш, ик арадон вэс ара лошты 8 м. лижы. Фаврык завод та кыртны корны лишны ылшы шыргы участкавлашты ыылвал каргыштым пүшанывланым миньэральный слой йакте пыжараш кэлэш (маныт).

Торфы лыкмаш вярэм пычкэдэн шындаш кэлэш канава-вләдон, канава кэлгыцшы торфы кынар кэлгыцшы вала ты кэлэгыцок лишашлык, торэшыжы 1 м. гыц изиш кымдарак лижы да кыжэцын кыныат тышкы вят пырэн кертшы. Торфяной купын ыылвалжы сакой шуды гыц, тышкы влэ гыц ирыктэн шындымы лишашлык ылэш. Ровочый посöлык да мол солавләат торфяной куп лишны ылыт кыныы, нини йырваш канававләм капайэн шындышашлык. Торфым кыртны корны лишны лыктыт кыныы, тынам ты вярвләм ошмадон изиш мүдәлтэн миаш кэлэш. Йамды лыкмы торфым шажандон аралэн (штабыльдон) миаш кэлэш, ик арадон вэс ара лошты 15 м. лижы. Торф оптым складвләжым торфы грунты ылан ышташ ак кэл; шыргы гыц сола гыц, кыртны корны гыц 100 м. гыц лишан шындаш ак йары.

Шыргым, сараным да торфяной купым анчаш имныеш-кывләм аль йалэшкывләм органьизовайат, нини сигналный знакышты лишашлык. Пиш йажо лиэш, йуж вәрэ пекэтивләм (наблюдательный пунктвләм) ышташ.

Пожарный дружини

Пожарым прамои организованно йортэн мыштышашланэн керәл струмэнвлә лишалык ылыт, ти струмэнвләм кычылыт мышташыжы тымдыш эдэмвлә кәлыт. Керәл пожар струмэнвләм войаш йасы агыл — тидылан сәльски обшэстван сөрймашыжы вәлы лижы. Тынгэ гыныат ик струмэнок (обоз) пиш йажо да справный гыныат, ышкэок эчэ пожарым ак йорты. Керәл ылыт эчэ эдэмвлә, кыдывлә ти струмэнвләм кычылыт моштышты.

Халавлашты, циләнок пәләт, пожарный обозвлашты йорэ тәрлым пстойаный служышывлә улы. Нини вәлы пәләт анчаш обозымат да имьнмвләмәт, струмэным кычылт мышташ

дә кынам пожар мол лин колтымашыцын тй пожарым йорташ кэаш тймэньйт.

Солашты окса ак ситй жэптон молы, пыстойаный пожарныйвләм урдаш акли. Тй лошток пожар пашәаш тымэньшй эдэмвләм урдаш кэлэш. Сакой марок пожарный трувам әл мол струмэньвләм мыштән кычылт, пашаш шокта манын бнъәнәш акли. Пәлйшәшләнән, кыцә пожар хәдйрвләдон кычылташ кэлэш, тйдйлэц аңыц тидйвләм пәләш дә тымэньәш кэлэш. Ат пәлй гйнь пожарный рукавшымат оңырал шуаш (тодыл) лиэш. Самыным тйрлймәт кач, тыл ййлә шәрлән кән кәрдәш, ти гишән цилә сола йылән кәә. Тәхән ылмаш шоэн агыл, шйрәнок улы, солавлә йылән кәат пожарный обоз улы мол гйньәт. Тйдйндонок пожарный обозым пожар годым кұ вәрәштйн тйдйн кидйшкй пуаш акәл дә пользыжымат тәхән пәшә гйцйн вычаш ак тостаны.

Тәхән акситйвлә гйц караңшашланән дә тй лошток махань кйньәт хоть изи цуца хрәсаньйм — марывләм пожардон крәдәләш мыштышывләм постараш — йәмдйләш кэлэш. Солавләштй добровольный пожарный дружинывлә организуйалтыт.

Добровольный пожарный дружинывлә халаштышы пожарный камандавлә махань пашәвләм йштәт, тйхәнйймок нинй солавләштй йштйлыт. Цилә разньицйжй дружинйдон тәрлйм пожарный команды лошты тйхән вәлй ыләш: дружинйш пырыш марывләжй йләт тонышты дә томашный пашәштйм йштәт, пожар пашәшкйжй тйням вәлй кәат, кынам кыштйгыньәт пожар улы гйнь мол вәлй. Пожарым йортән мыштышашланән дә цилә пожарный струмэньвләм кычылт мыштышланән, — добровольцывлә — дружинйквлә айо кэчывлә ййдә погынат пожар сарай докы, дә пожар кишкәжй мычкы вйдйм колтат, ташкалтышым кычылташ дә ташкалтыш мычкы кузаш - валаш тымэньйт дә молымат йштәт. Цилә тидйвләм йштйлыт пожарный пашәм мыштышы пәлйшй шудымйдон, тй марымок дружинйн начальныкшйжәт айырат.

Тәхән пожарный дружинйн сола пожарвләдон крәдәл-

машты значенбижи пиц кого. Кушны келесимы ылы,— йортымаш пашам мыштыде йштымы гыц кого пожарвлан вирйшты ылеш. Ты лошток, сита ылнежы пожар йортймашты мыштэн, тусарэн велы кычылташ, кышкälаш иктä лу ведäрä вйдым äль земля вйкы — үлкы йылыш йлыш вйлэцын олымым шыпшыл валташ, тынам пожарланат пйтймаш толнежы, тылат йорынежы.

Цилä хресань труженъкок, кыды пälä кыцэ кишкädон дä мол пожарный струмэнвлäдон пашам йштäш дä кыды пынымайа кыцэ дä мам йштäш кэлеш пожарым цäрбшашланэн, — тйды лүдын ак колты дä йшкэ пурлыкшым пэрэгаш манын токыжат кыргыж акэ. Тынэ ак йшты, тиды кэä пожарный сарай докы, кышкы мол дружиньыквлäат кыргыж мийät пожарный струмэнвлälän дä уш вара ти струмэнвлäm сагашты пожар лишкы нälын мимыкышты тылдон кырэдälмаш шагалыт. Мардэж молы укэ гынь, тылжы эчэ когонок нälын колтыде мол гынь, пожарный кишкажы молы прамой справный гынь, вйт молы пумы, — пожар йылэ цäрнä, äль мол йлышвлäшкы шäрлäш вольам ак пуэп. Пожарым пиц вэрэмашты цäрймаш кэрäl, варажы кыргыж мишы марывлäат йортäшыжы палшат. Тэвэ самой тидыланэн дружиныжы пиц кэрäl ылеш. Дружинын пожарым йортймашты моштэн видышыжы лишашлык. Тидын члэнвлäжы анцыцшок — кишкävлäm пälышашлык ылыт, дä мол сакой пожарный струмэнвлäm дä кыцэ ниным кычылташ кэлеш дружиниквлälän тымөнх сынзаш кэлеш. Дружины начальнык кит нымälны ылмыштыдон, кыды пälä кыцэ дä мам йштäш кэлеш кыцэ гыньät пожарым йорташ тä йортäш, дружиньыквлä тыл йортймашты мыштэн дä йшкэ пашаштым пälэн кычылтыт. Дружиньыквлä чыдын ылытат, погыныш марывлä, вätывлä цилän нинылän насос кыц вйдым качайым кодым, йлышым шыпшэдэн шумы годым, вйдым пуэн — намал äль шывштэн ситäрймашты дä мол пашаштät палшышашлык ылыт.

Тэгälän гынь, махань кыньät лу пашä пälышы дружиньык, нарот — марывлä палшым пардон пиц куштылгын йортым пашам колталтат дä йылэок пожаржымат цäрät.

Варажы дружинин пожарный струмэнвләмәт йажоракып анчымаш лиэш. Дружиньдә сэльский обоз пиш йахна,— айыртәмьнчок тьнәм, кынам пожар солашты шоэн вэлй лин миә, тьдйн дон самой кэрәл минутышты анчәт кьннь тй обоз ньималанат ак йары. Пожарыш кэаш кэлэш — анчәт кьннь, арава шәләэн вазын. Пожарышты насостон вьдйм кәчәйәш тьнгәльэвь, анчәт кьннь тидй лыдыргән ылын, ак ровотайы, клапын-заслонвләжй вьдйм ак кычәп, ак әрәп. Вьтлән поцкадон кәнйт ылын, ик патькалтышымат кандыдәлйт, поцкажы шалдыргән сьцйшй ылын, тьдйндон вьдйм ак кычы.

Дружинй годым пәшәжйм молы йажон йштә гьннь, тәхән лин акәрт. Вәт дружиньикзлә (шоэндә) со айо кәчывлә йьдә погынат пожар сарай докы тымәнәш, трувам провайән анчат, ташкалтыш мычкы ләвәшйш кузат, пагырдон кычыл-таш тымәнәйт, ләвәш вькй крукым (кошкым) шуаш тымәнәйт дә молы. Тидй годым, ынгылыман, обозшы молы справный агыл гьннь, тәхән йардымвлә йьлә вьлкй ләктйн - ләктйн миәт тә вэрәмәштй карантымы лит.

Дружины годым сөек анчымаш улы, әдәмвләят обозыдон интәрәсуйышвлә улы, уставтон шагалтым пораткаат улы.

Дружинин чләнвләжй пайлалт миәт тавар кычылтшәш, трува кычылтшәш, вьт пушәш дә ороләш.

Каждый отрядок пожарышты лач тидйлән анчыктән пумы пәшәжйм вәлы йштә, лймьнчок:

1) Тавар кычылтшы отряд йлйш пыдыртымашты ләвәш валтымашты, әдәмвләм, пурлыкым, вольыкым дә молым пәрәгймәштгй цилә пәшәм йштә;

2) Трува кычылтшывлә пожарный трувавләм кэрәл жәптон шагалтән миәт, ти трува — насос кйц йылым вәр йәктә пожарный кишкәм пиштән миәт тә пыч кйцйн вьдйм колтән миәт кэрәл жәптон;

3) Вьт шагалтыш отрядшй вьт пуэн - ситәрймйм анча.

4) Орол - пәрәгйшйвләжй йылымаш кйц лыкмы тов-равләм анчат дә йылән кәшйвләлән кэрәл палшымашым пуэн миәт.

Пожарный дружинѣжы: начальнык кыц, тѣдѣн помош-
ныквлѣжѣ гыц (икты аль утларак), отрядвлѣн начальнык-
влѣжѣгыц дѣ дружинѣквлѣжѣгыц ылѣш.

Ти попом должностывлѣжѣгыц пасна обшый собранѣ рѣ-
шѣмѣ дон мол должностывлѣят камандым прамой ѣштѣшѣш-
лѣнѣн лин кѣрдѣт.

Камандыштыжы маньар эдем лишѣшлык, кыцѣ пайылѣн
миѣш кѣлѣш ти камандыштыш эдемвлѣм, махань долж-
ностывлѣ лишѣшлык ылыт дѣ пѣшѣвлѣм каждыйлан анчыктѣн
пумаш — цилѣ тидѣ обшый собранѣѣа вѣлнѣ ылѣш.

Дружины начальныктон хозѣйством завѣдувайышым
члѣнвлѣ логыц ик изѣш овшый совранѣѣа айыра. Отрядѣн
начальнквлѣжѣм дѣ мол должностной эдемвлѣжѣмѣт дру-
жинѣн начальныкшын цилѣ йѣлашток видѣшѣ ылѣш —
тымѣнѣмѣштѣт, парадыштат, смотырвлѣштѣт дѣ пожарыштат.
Дружинѣн начальныкшы главный надзорым (анчымашым) —
пожарный обоз махань ылѣш, дружинѣн хозѣйствѣнѣй
чѣстьѣжѣ махань ылѣш дѣ цилѣ должностной эдемвлѣн пѣшѣ
ѣштѣн шоктымыштым дѣ дружин члѣнвлѣн махань обѣзы-
ныстышты цилѣ ѣштѣ анча. Тидѣ гыц лѣктѣш цилѣ служѣв-
ный распорѣжѣнѣ. Дружинѣ начальныклан дружинѣквлѣм
отрядвлѣ йѣдѣ шагалтѣн миѣш права пуалтѣш дѣ дружинѣн
личный составшылан кѣрѣл жѣпток дѣсциплинарный взыска-
ным овшый совранѣѣа анчыктымыдон пуѣн кѣрдѣш.

Начальныкын помошныкшы начальнык вѣржѣм началь-
нык укѣ годым йѣшнѣ, махань пѣшѣвлѣм шѣдѣн кода
начальныкшы ѣштѣш цилѣ тѣхѣнѣ пѣшѣвлѣм ѣштѣшѣшлык.
Начальныкын помошныкшын должностышым отряд на-
чальнѣкын должносттон икараш пижѣктѣш лиѣш. Тидѣлѣн
отрядѣн начальныкын обѣзыныстымат артымы лин кѣрдѣш.

Пасна отрядвлѣн начальныкышты пожар годым, тымѣнѣ-
мѣ годым, смотырвлѣ годым ѣшкѣ отряд члѣнвлѣштѣн дѣѣйствѣ-
виштѣм видѣт (рукойат). Нинѣ отрядѣштѣ маньар члѣн
улы цилѣ пумагаѣш сирѣт дѣ анчат кѣ кыцѣ ѣшкѣмчѣн
пѣшѣжѣм (обѣѣаностышым) шоктѣн миѣ.

Завхоз цила струмѣнѣм, хѣдѣрым, ѣжгѣрым анча. Кѣрѣл

мол лиэш кынь овшый совраны анчыктым жэптон портъялтшы Ыжгярвләм төрлә. Дружинын цилә пурлыкшым инвэтәрный ведомостыш сирә.

Дружинын чләнвләжы тэнгә Ыштышашлык ылыт:

1) Пәлык (сигнал) лимыкы дә трук тәрвәтән колтым кодым төрөк тыйжакэнок пожарыш алы погыным варыш улы формыдон алы знактон миаш;

2) йук лыктэок дружины начальныкын дә Ышкэ отрад начальныкын шамакшым (распоражэным) колышташ,

3) Пожар гыцын отрадын начальнык шудыде Ынчы кеп;

4) Тымәнәш назначым кэчын, миаш вэрэмашты, ма гишән кыняат миэн акэрт молы гынь, начальныкклан анцыцок кэләш.

Дружинын чләнвләжы пожар годым молы алы тымәнәме годым начальныкын приказшым колыштымвлә, алы махань кыняат служэбный обэзаностыым ак Ыштэп, нини пожар вэргыц алы тымдымаш кыц дружини начальныкын шудымьдон караншашлык ылыт, дә тдылэц пасна взысканым пуаш алы вэрэмәш тэхәнвләм лыктын колташ кэлэш.

Пораткам пыдыртышы (нарушайышы) алы овшэствыный тырым (бэопасныстыым) пожар годым ак Ышты молы гынь, тэхән вуйнамаганвләлән (чләнвләлән) уставы кэлэсымьдон, инструкци анчыктымы дон овшый совраны шудымьдон взысканым (кычәлмашым) пуаш кэлэш. Овшый закон донат суйаш лиэш, проступкы когорак молы гынь.

Мол пашашты дружини овшый собранын пырнымайым уставыдон цилә Ыштә.

Образцовый уставым цилә дружинок пожарный управлэнын органвләшты плучайэн кэрдэш.

Пожарный обозым дә струмнэвләм сирэн мимы.

Пожар йөртәш крэнэй кого орудыжок пожарный насос ылэш, алы вэстатьянжы (рушвлә) пожарный трува маныт.

Пожарный насосым Ыштэнит йылыш Ылышышкы вьдым цаткыдын колташ дә самой тьдын дон тылым йөртэн шуаш.

Ти насостон тйдѣн дон йажо пожарым йорташ: насос пиш кукшѣ варѣшкѣ бѣшкѣ гѣцѣнчѣ вѣдѣм кого силадон пуэн кѣрдѣш. Тылым йорташ вѣт йорѣмок эчѣ ак ситѣ, вѣтшѣ пиш силан — цаткыдын тѣкнѣн-тѣкнѣн мижѣ йылым вѣрѣшкѣ, тѣвѣ тйдѣн дон пожарный насос кѣц пасна ти пѣшѣштѣ почти акли прамой ровотайаш.

Пожар насосвлѣ сакой статьян йѣмдѣлѣлтѣ кѣнѣят, сутѣшты цилѣштѣнок нимѣн икток ылѣш.

3 рисункышты анчыктым насос самой когон йѣрым йѣр-вѣш шѣрлѣшѣ тѣип ылѣш.

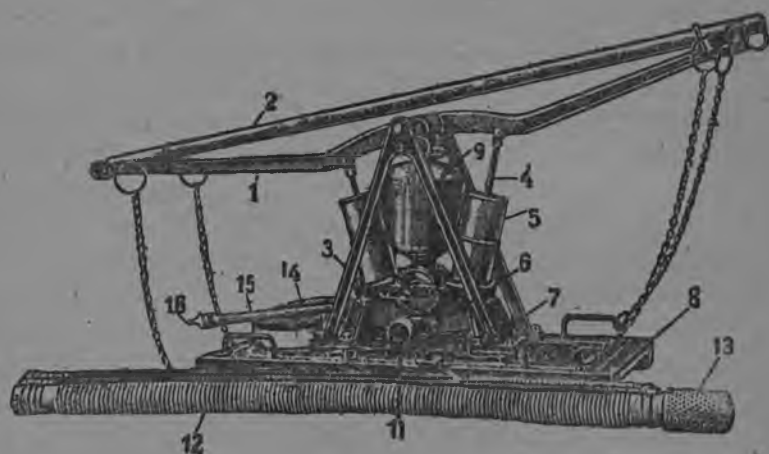

Рис. 3.

Крѣной² — главный частьвлѣжѣ тидѣн тѣхѣнѣвлѣ бѣлыт: 1 — вѣрѣ (шывынѣ) кок пандан, 2 кок шалгымашты кѣчѣйѣлтшѣ, 3 вѣрѣшѣжѣ шарньирдон кок шатуным сѣкѣлтѣнѣт, 4 нѣнѣвлѣ пижѣктѣмѣ ылыт порышнѣнѣвлѣн шарньирвладонат, кыдывлѣ шильиндѣрѣштѣ (стопкашты) мѣнгѣш анѣш каштыт, 5 цилиндрѣвлѣжѣ пындашѣш пижѣктѣн шѣндымѣвлѣ ылыт, кыдывлѣ кѣргѣштѣ нѣл клапан улы, 6 поддонѣш (пындашѣш) воздушный калпак пижѣктѣн шѣндымѣ, (куб) 9 дѣ мычашвлѣ (отросткывлѣ) ѣль вѣс стагѣанчы стуцѣрвлѣ манмы, 11 киш-кавлѣм винтѣлѣн шѣндѣш. Рисуякышты ик кѣргѣш нѣлшѣ шуцѣржѣ вѣлѣ кѣйѣш, пѣрхѣшѣжѣ (нагнѣтѣтѣльнѣй)

поддонкы вэс монгыр турэ. Поддон кок чугун йалэш пижыктэн шындымы 4. Ти чугун йалвлэшок тькьлэлтйт кыртны стойкавлэат 3.

Йалвлэм тькьлэн шагалаш пу ханга ылэш (салазки) 8. Ть ханга сага рисункышты вьт шывшы кишкэвлэ (рукававлэ) прньмайыш рэшоткадон ачыктымы ылыт 12—13 рисункышты. Тьдй гьц пасна выкидной кишкэ 14 пычан, (15) кайэш пыч, мычашыштыжы мунштук улы 16.

Окса молы улы гьнь, кок насосым ик пораткавлэм урдаш кэлэш. Иктьжй пыдыргэн мол кэа гьнь, вэсьжй ровотайа. Вэс насосыжым „чэлэнж“ лыманым урдаш лиэш. Ти насосым больширак кычылтыт мьндьркь вьдйм колтымашты,

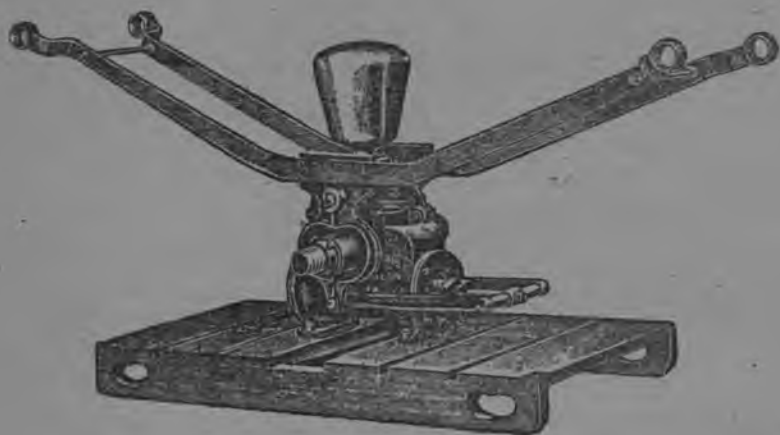

Рис. 4.

тйнэмок тидь йшкэ турэшыжок ровотайэн кэрдэш ручной насос каны.

Вьдйм мьндьр вэр гьц пуаш кэлэш кьньй, „чэлэнжым“ шьндэт аьгырэш, пьаэш аль вьшынзэшкь дэ тидьндон качайат вьдйм пэцкэшкь аль чанышкы, ручной насосыжы, кыдын вьт нэлым кишкэ вуйжы колтымы чанышкы аль пэцкэшкь, пуэн кэрдэш вьдйм пожарышкы. Тэхэнь пашэ лин кэрдэш тьнэам вэлы, кынам насосын кишкэвлэжй (выкид-нойвлэ) шуқырак улы.

Пожарный насосым йажон ирэн урдаш кыньы, тэйдым пиш анчаш кэлэш: мышкаш, ирѣктѣш, изишѣт ѣнчѣ ѣрдѣг молы. Насосвлѣм сарайышты урдаш кэлэш; йур, уштѣ молы пырэн ѣнчѣ кѣрт, ѣшѣк вѣр лижѣ. Насос ѣнчѣ кѣлмѣ манын 5 градус йактѣ шокшым. урдаш кэлэш сарайышты. Шокшы сарай укѣ гыньы, тѣнѣм кѣчѣ йѣдѣок кѣчѣйѣш кэлэш, клапанвлѣжѣ кѣлмѣн пижѣн сѣцмѣш кѣцѣн.

Той-вѣргѣнѣ частьавлѣжѣм мышкаш чистѣйѣш кэлэш, кѣртнѣи чѣстьавлѣжѣм чѣлѣтѣн шѣндѣш кэлэш. Цилиндѣр-жѣм кѣргѣ вѣлѣцѣнчѣ дѣэрѣвѣный маслѣдон ѣль минѣэрал-ный маслѣ дон шѣрѣт. Клапанвлѣжѣм нѣмаханѣ удонат шѣрѣш акѣл. Тѣлѣм цилиндѣрѣм дѣ воздух калпакшым сѣрэн обшивѣйѣн шѣндѣш кѣнь, пиш йажо лиѣш. Акѣлѣшок поршѣнѣм лыкташ молы акѣл.

Пожарышты насосым пиш кычылт мошташ кэлэш, кѣчѣйѣш молы ирѣкѣн йѣндон кэлэш. Тѣлѣм насосым кишкѣвлѣдон цилиндѣрѣшкѣ шокшы вѣдѣм опталѣн ѣрѣктѣт. Насос кѣлмѣманѣм ѣль кишкѣвлѣ кѣлмѣмѣшѣм изин-ольѣн кѣчѣйѣм дон ѣрѣн миѣт, пѣщѣм ѣштѣн пѣтѣрѣмѣкѣ кишкѣвлѣм кѣдѣрѣтѣт насосыжым кок вѣкѣлѣ йѣрѣлѣтѣт котшы вѣтшѣм йоктарѣн лыктыт.

Пожар гѣц толмыкы пиш итѣрѣйѣн шѣндѣт клапыным ош-ма гѣц дѣ лѣврѣ гѣц дѣ сравачтон цаткыдѣмдѣн миѣт болтывлѣжѣм дѣ гѣйкѣвлѣжѣм. Маханѣ ак йарывлѣжѣ улы насосын, тѣжѣкѣнок тѣрлѣн шѣндѣш кэлэш. Насос хотѣ кы-намат йѣмдѣ лижѣ.

Насослан пасна арава кэлэш, кыжакѣн пожарышкы шывштѣн кѣш лижѣ насосым. Изи насослан кок араван арава (повоска) кэлэш, кого насослан нѣл араван повоска. Насос ик солалан вѣлѣ гѣнь, тѣнѣм киттонок пожарадокы намал кѣѣт. Мол солашкат нѣнгѣмѣн гѣнь, араваѣш тартавлѣм пижѣктѣт имнѣи кѣцкѣш. Ти араваѣшок насос сага мол кѣрѣл струмѣнвлѣжѣмѣт (аравашты вѣр улы гѣнь) шыштѣн кѣѣт.

Пожар насосын пиш кѣрѣл хѣдѣрвлѣжок вѣт шыштѣмы кишкѣжѣдон вѣт лыкмы кишкѣжѣ ылыт.

Рѣт шывшмы кишкăвлăжы насосшы вѣдѣм пуэн миаш ылыт: пѣцка гѣц, вачкы гѣц, пѣэ гѣц, аңыр гѣц дă мол гѣцат. Ймăдѣлăт ти кишкăвлăм рѣзинѣ гѣц дă мѣнѣэр гѣц. Кишка кѣргѣштѣжы кѣртнѣи ваштыр винтылă сăрэн мимы-вѣдѣм шывшмы годем кыптыргэн сѣцмăш кѣцѣн. Пожар насосвлăм завогвлăгѣц вѣт шывшы кишкăвлăдон колтат, ти кишкăн кытшы 3 – 3,5 м. вѣлы, ситă манаш ак ли, кэлгѣ вѣтсѣнзăшкы аль купло вѣдѣшкы мол колтэн шѣндăш ти кишкăм дă вѣдѣм тѣжѣц насосыш нăлăш йасы. Тѣхѣнѣштѣ тѣ мытык кишкă нѣмаланат ак йары. Тѣдѣндон насос нăлмѣ годемок эчэ уты кишкăм 3,5—4 м. кытаным нăлăш кэлэш.

Рис. 5.

Рис. 6.

Рис. 7.

Вѣт нăлшѣ кишкăн кытшы 7—8 м. вѣлы лин кѣрдѣш, тѣдѣ гѣц кужыжым вѣцѣнзăш мол колтэт кѣнѣат вѣдѣм соикток лѣктэн ак кѣрт. Насос прамой ровотойыжы манын, вѣт шывшы кишкăштѣ нѣмахань ыраж молат лишăшлык агыл.

Вѣдѣм шывшы кишкăвлă шукужы тодын опытымашѣш раштэн колтымашѣш аль качышты араван мол кэн колты-машѣш портъалтыт. Ражым рѣзиныдон заливайэн питѣрэн шѣндăт дă рѣзины ваш пластырдон сăрăлыт кишкă йыр. Кып-тыргэн кѣшѣ кишкăвлăм нѣмѣргэн кѣшѣ вăрвлăжы гѣцѣн кѣргѣш пу пандым кѣрѣлѣтăт, пу молотон сѣвăл миат. Кишкă шѣрнăлт кѣмăш кѣц вѣлѣц вѣдѣл миат кѣрэмдон.

Вѣт нăлшѣ кишкăн мычаш — вуйвлăэш пижѣктэн шѣндăт той гайкăвлăм. Ти гайкăвлăдон кишкăм пижѣштăт насос тѣрвѣ. Вѣс вуйышкыжы сѣткăм-рѣштѣткам чиктэн шѣндăт. Сѣткăжы той цилиндр гань ылэш 15 рис. 1, ѳрдѣжвлăштѣжы, пин-даштыжат вѣт пыраш-кашташ ражвлă улы. Сѣткѣжым ѣштăт тѣдѣндон: насос кѣргѣшкы вѣдѣм нăлмѣ годем сакой

кыныж, мусыр, кў маклака да вэсй кымшы пырэн кэн ёнчйшты ё кеп.

Вйт шывшмы кишкжйм шудан вёдышкё аль каршаанышкы колтэн шёндёш мол тостанья гёньё, тынам сёткжйм пыртэн шёндёш кёлеш карзинёшкё.

Вйт лыкшы кишкжвлжй насос кёцён пожарыш вёдым пуэн миёт. Вёлвёлжйм кок пачаш мёнёрдон сёрэн шёнлёт. Тёды гёц пасна прорезинёный кишкжвлё улы, мёнёр нёмёлнёжй вёцкёж слой цара резинкё улы. Тэхэнь кишкжвлё цаткыдырак ылыт дё шёргёкён ылыт. Солаштышы пожар обозлан мёнёр — брээнты кишкжвлёок пиш ёарал лит.

Тэхэнь кишкжвлём, кошташ молы дё кычылташ нёлё ёнчы ли манын, 20 м. кытанвлём нёлёт.

Тырымашышты ти кишкжвлён пёрэгэн мыштымашты ылэш. Тынёндон пиш когон пёрэгаш анчаш, кёлеш.

Вёр гёц вёрёш нёнгёш кёлеш молы гёнь, кишкжвлём ёёргёшкё маклака ёёр сёрэн шёндётёт арававлён пиштёт. Тёгё ёштёмё пашём пожар годым пиш куштылта. Насос торцын кишкждон вёдыл шёндым маклакам пожар докы кыргыштэн миаш куштылгы. Пожарышты кишкжвлём кыцё кёлеш тынгё пиштэн миаш кёлеш. Тодылтмаш мол ёнчё ли, прёньё, ханга да вэсй кымшы молы ёнчё вёрёшт вёлкёшты.

Пожар годым ровотайым лошток кишкж пыдэшт кёё гёнь, тёжжкёнок тёдым тёрлэн шёндёш кёлеш. Конёшнё, тэхэнь тёрлёмаш ик вэрёмёэш вёлё ылэш. Пиш куштылгы амёлжй ти тёрлёмашты тэхэнь—пыдэштшё вёржём савыцтон вёдыл шёндёш дё цаткыдын кэрёмдон ёалштэн шёндёш кишкж тёрвё. Ёажорак лиэш, пожарышты тэхэнь ёорё ёамдёлым савыцвладон пидён миаш кёньё.

Нёлёт проста той полдышым, шыпшыл сырэн шёндёт тидём ёштыреш лаштыктон, кок вёлжёт кужы кэрёмём ёалштэн шёндёт дё брээнт лаштык вашт ти шёртёвлём нёлёт (лаштыкшын кытшы 25 см, торешёжы 9—13 см). Тэхэнь лаштыкым раж вёлён пиштёт (полдышыжы ыраж вёлён вацшы), вара кэрёмвлёжём цаткыдын шывшыл шёндётёт, полдышыжымат брээнт лаштыкшымат кишка вёлё ёалштэн шёндёт.

Когорак ыражвләм питрәш бинтým кычылтыт. Тиды нъл оголан лаштык ылэш. Каваштын аль тошты кишкә гыцын. Кок вуйыштыжат крүквлә улы. Тэхэнь бинтým худа вәрэш пиш-тәт, пйтәрэн миәт кишкә ййр дә пиш цаткыдын сәрэн шьндәт кэрәмдон дә крүкәш хрәст-нахрәст ыдырал шьндәт.

Ышкә турәжок гыньы, тэхэнь төрлймәш пожар гачэш вэлә йара. Пожар гыц толмыкок, начкы кишкәвләм коштән шьндәш кэлэш, ик мәгәләш пиштым бинтывләжым нълын колташ тә төрләш шагалаш кэлэш.

Насос ровотайаш цәрнймькок кишкәвләм пожар гыц постарэн нәнгәйт. Осовьнчок тәлым тәнә ыштәш кэлэш, кишкәвләлән кылмән сьндәш вольам пуаш акәл. Тәнә йылә ат постары гынь, кылмыш кишкәвләм постараш йасы дә лык молы тодылт кән кәрдйт.

Кишкәвләм тьнәм вәлы кошташ шагалаш кэлэш, кынам нинь мышкын шьндымь дә итрайән шьндымь ылыт. Кән-бжым кишкәвләм ымьлышты кошташ кэлэш.

Тәлым пожар сарайышты равывлә вьлән сәкәлтән кошташ кэлэш. Кыртньи вьлән сәкәлтәш акәл, ьрдәгшьи нълын колта. Шокшы пожар сарай укә гынь. кишкәвләм момоцаэш аль мол шокшы вәрэш коштат.

Маньар йәжынг махань кытан лишәшлык вьт ләкмь кишкәжы, тьды цилә насос махань ылэш, кыцә ровотайа дә махань вәрүшты — тьды дорцын пәлән лыкталтәш. Ик поратка насос силан вьт ваштырым пуэн кәрдәш, кишкәжы 100—120 м. кытан кынь. Тьдын дон каждый насосланок 4—5 кишка йәжынгым утым нәләш кэлэш.

Йәжынгвләм икты вәсывләшты тәрвә гайкывләдон (винтөдон) пижыктән миәт. Гайкым тойыным ыштат дә винты-корнаным (6 рис), улы винтыдымәт. Пйтәришыштыжы пәлжы винты ылэш, вәсбжы гайкы.— Кишкәшкыжы тәнә шьндәт: ик вуйәшыжы ик пәлжым, вәс вуйәшыжы вәс пәлжым. Тэхэнь, гайкавләм кычылташ кит сәмәшок агыл. Йәжынгвлән кышты винтән аль гайкаан вуйышты, пожар годым кычәләш кэлэш, тьжәкәя вәрәмә шыпшылтәш. Тьдындон, винтылым гайкавләм кызыт кымдан шәрәт, пыртән шьндым (манмы) гайкы-

вләм, ти гайкывлән пасна крукыштѣ улы, нинѣн ланцывлѣжѣ лач иканьок ылыт дѣ иктѣ вѣсышкыштѣ пѣрэн-пѣрэн сѣнзѣн кѣрдѣт. Сѣк когон тѣхѣнъ статьян гайкы шарлѣшѣ, гайкы рота манмы 7 рисункышты анчыктымы.

Гайкывлѣ кишкѣ йѣжѣнвлѣэш кым той закльопкыдон пижыктѣлт миѣт. Тѣнѣ йштѣмыкѣ вара эчѣ той ваштырдон йѣр пѣтѣрэн шѣндѣт. Гайкан кок пѣлѣ лѣшѣжѣ шарга лаштыкым шѣндѣт ѣль эчѣ лучи, рѣзинкѣ лаштыкым, тѣнѣ йштѣмыкѣ гайка логѣцѣн воздух каштын ак кѣрт лиѣш.

Рис. 8.

Пыч (8 рис). Тидѣм брандобойт маныт эчѣ, тидѣм вѣт лѣкмѣ кишкѣшкѣ пыртѣн шѣндѣт, насос кѣцѣн толын мишѣ вѣтшѣ дѣ кужын силан, панды гань лѣкшѣ манын. Пыч-вләм тойыным ѣль рѣзинѣным йѣмдѣлѣт. Той пыч кым пѣйѣш шѣлѣлтѣш:

- 1) Гайка.
- 2) Той трупка (мычаш вѣкѣлѣлѣ вѣцкѣж-гѣн миѣ).
- 3) Мычашѣш (вѣт пѣрхѣн лѣкмѣ вѣржѣ).

Рѣзиновый пычат тѣнѣр лаштык кѣцѣнок ылѣш. Той трупкажы вѣлѣ тидѣн вашталтымы, рѣзиновый ылѣш. Ти пыч кѣргѣштѣ кѣртнѣи ваштыр пѣртѣм улы. Тѣхѣнъ пычым ѣйѣлтѣн миѣш лиѣш. Вѣт лѣкмѣ ыражшы пыч кѣргѣжѣдон йѣлаѣш толмы жѣптѣн йштѣн мимѣ, тѣдѣн дон изиѣмдѣш ѣль когѣмдѣш

мол тумѣйалтѣок ѣкѣл.

Вѣт лѣкмѣ ражым сѣвѣн, ыдырал колтымаш кѣцѣн дѣ мол портыалтмаш кѣцѣнѣт пиш пѣрѣгѣш кѣлѣш. Тѣнѣ ат пѣрѣгѣ гѣнѣнѣ, вѣт ваштыржы тѣр колтым вѣрѣш ак кѣ лиѣш дѣ улы силажымат йѣмдѣ.

Пожар йѣртѣш вѣт кѣлѣш. Пожар лишнок вѣт укѣ гѣнѣ, тѣнѣм вѣдѣрѣдон, лѣнѣштѣн намалаш кѣлѣш дѣ эчѣ йѣжорак лиѣш пѣцкѣдон шывштѣш. Тѣдѣн дон пѣцкѣвлѣ насосын кѣрѣл хѣдѣрвлѣштѣ ылыт. Пѣцкѣ чѣтшым манѣар кѣлѣш

каждый насосан кэлэсаш ак ли. Насос лишнй пожар годым вйт кйрйлтйштэок лишашлык, тйдйндон каждый насос лишнй кым пэцкя гйц чбдйжбй ныйцэат лишашлык агыл.

Солашты рок корнывэлат вйт лишкбй корны пиш худа, тйдйндон утла кого пэцкявлам йшташ акэл. Киттон шывштым пэцкям 15 вэдря пырыманым йштат, анцыл араваэш (9 рис.), шйндйм пэцкям кок вйц вэдря пырыманым йштат, кок имнйлан шывшаш кйньбй 40 вэдря пырыманым йштат Пиш кого поцка ак йары, нэлы лиэш.

Рис. 9.

Пэцкя шывшташ йори аравам, насос шывштым ганьым, йштат. Ти пэцкявлам арава сага цаткыдэмдэн шйндят кйртньи шинадон. Анцыл араваэш вэлбй пэцкям шйндймән кйньбй, тйнам тидйм анцыкырак шбкялбйт. Кырык кйшкбйлаля вйдйм кузыктымы годым молы арава йнчбй шыналт.

Пэцкя шалдыргымаш кйцйн поцкя кйргйштбй соок вйдйм урдаш кэлэш. Вйтшбй йнчбй шй, йнчбй пышан манын, пэцкя лэвашбйжбйм вишок урдаш кэлэш.

Канбйжбйм охыр пэцкям урдаш ак йары, шалдырга, дя керял годым кычалаш изишат ак йарбй лиэш.

Тэлым пэцкя урдаш шокшы вяр укэ гйньбй, вйдйм йоктарэн колташ кэлэш. Тйнгэ ат йштбй гйньбй. вйт пэцкяштбй кйлмән сйнцэш, дя поцкаат пыдэшт кэя.

Вйлэцйн пэцкям утыну чйадон чйалтат. Пушанбй гйнь, луды чйадон чйалтат, кйртньи тавык-лаштыквлажбйм-шим чйадон чйалтат.

Пожар годым хоть кынамчок ылыш вйлкй кузаш тостанья. Тйдын дон ташкалтышвлй пожар обозын лач керйл хадй-рейшток лишашлык ылыт.

Пожар ташкалтышвлй шуку статьяну улы: складной, составной, подвижной дй мол статьянат. Цилй ти ташкалтышвлй тйштй вель керйл ылыт, кышты кукшы пйртвлй улы.

Сельский обозлан ик йжынйя ташкалтышок йажонок ситй. Тэхень донок сэк кукшы пйртйн левйш шылдыр йактй шоаш лиэш. Тынй гынйат, марывлй бйшкйлйнышты кычылташ ташкалтышыжым пелй дурй вёл бйштйлй мийт кынйбй, пожар ташкалтышым тынй бйштйш ак йары, прамойрак бйштйш келеш. Сэк анцыцок ти ташкалтыш бйнян цаткыды лишашлык. Тйдындон тидйм укштым цаткыды пйшанй гйц бйштйш келеш. Тореш пандывлйжй молы йажо лес кйцын бйштймй лишгй, кйрйн аль лактын кен ныцйат бйчйшты кертёл.

Рис. 10.

Йажо дй цаткыды гйц-пасна ташкалтыш эчй кычылташ пиш куштылгы лишашлык.

Каждый тэхень ташкалтышын ул тйнг мычашвйлйжй кйртнйин лишашлык ылыт. Кйшйл ташкалтыш, вуйвлйжй тожы кйртнйи мычашан лишашлык ылыт, сэк мычашыжок крйклй аййлтймй лижй. Тынй бйштймйдон ташкалтышым бйнян йажон шагалташ лиэш дй ташкалтыш вуйжым крйкшыдон стёнайш аль левйшеш ыдырал шйндйш йажо.

Ташкалтышвлйм пожарыш кэмй годым, повозка тйреш аль повозка нймйлан йорй бйштйм онгывлйеш пиштйт.

Гидропульт манмы — тидй изи насос ылеш, вёс статьянак вель бйштймй. Гидропультвлй шуку статьян систёмйанвлй улы, лач солаеш йаралжок нинй лошты „костыль“

манмы гидропульт ылэш (10 рис). Тиды нэлы агыл (10 к. г. нэры), ыштымашыжэт пиш проста. Тынэ гынъат пиш когон кужы силан вэдым колтэн кэрдэш (13 мэтрым) да ик минутышток 4 вэдырэм шышкыя-лыктын колташ лиэш. Тидын йажожы эчэ тишты ылэш: вытшым чэды шэпкэяа да ньимахань источниктэок ровотайэн кэрдэш. Канава гыц, вэдырэ гыц ровотайымы годым, тэхэнь гидропульт пиш вэдымат патькалтыш тэнгын пэрэгэ, цилэ вэйт лач кэрэлыш вэлы кэа пожар годым, толкыдэок молы ньышкат ак кышкэлт пожарым вэдрэдон йэргым котшы гань.

Рис. 11.

Рис. 12.

Рис. 13.

Пожар годым вэдым тылыш йэрым гыц (кышкым кыц) пасна, йылыш лаштык-прэньа-ханавлэм шыпшэдыл кышкымаш пиш кэрэл ылэш. Тынэ ыштымэдон самой тылын шэрлэн кэртмашыжы пэйтэ, тидын качкышыжы отимайалтэш.

Йылэ пыдыртэн-шыпшэдэн шуаш манын пагырдон кычылтыт.

Пагыр (11 рис). Кэртньи крук кань да йывш мычашан, нэлыцыжы 3 к. г. кыц 10 к. г. йактэ ылэш, равы вуйэш чиктэн шындат. Ты вургыжын кытшы 6 – 7 мэтр нэры. Кыжгыцшы 9 см. Вургы тэрвэжы пагырым болтыдон пижыктэн цаткыдэмдэн шындат. Пыдам ак шиэп.

Пожар вэдрэвлэм-пуным, кэртньиным да көргэшыным

Ыштат. Кыртньи вэдрәжы цаткыдырак, тынгә гынъат шуку вәрйым йашнаат, лангышвләжым цымырымыкы, шуку вәрйимок ак йашнәп ылнәжы, но ныным анчаш тәвәйләйәш кәләш. Кычылтмыкы ниным йажон мышкын шындаш дә коштән шындаш кәләш. Пу вэдравләжы нәлывлә. Тәдбндон ниным ак кычылтәп каньок.

Пожарышты вэдырәдон вәдым намалыт әль поцкашкы вэдырәдон вәдым каштал опат.

Каждый пәцкә сагаок ик вэдрә овәзатыльны лишәшлык. Ти вэдрәм пәцкә көргәш шындәт әль арава кәштәәш йалштат, вәтсынзә гыц вәдым кашталаш ти вэдрән кәрәмчы лишәшлык

Ломым пожарышты сакой вәрәмәнок кычылтыт. Лом кыжгырәк кыртньи панды ыләш, кыжгыцышы 25 мм, кытшы 1 м. Мычашәшыжы вурсым пиштат тә кашартат. Кычыкшы (ручкажы) ломын крук каньы әль пикш мычаш кань ыләш. Пәтәри пожар тынгалмы годым лом пагыр вәрәш кычылташ йара.

Ныгынамат ломым пиш нәлым ыштәш акәл. Нәлы ломдон ровотайымашты әдәм киш когон йагыла.

Пожарный таварвләм кыртньиным ыштат, тыржы пәсы лижы манын вурсым пиштат. Ирсә вурсы таварат улы. Киркән таварвләат улы, әль, киркыдымы (12 рис). Тавар пандыжым кугиным әль тумыным ыштат, мычашыжым изиш шарләкә-рәкым ыштат. Таваржым тавар пандәш чиктән шындәт, кыртньи планкывләдон цаткыдәмдән винтылән шындәт.

Тавардон окньа рамвләм, папкавләм, сәдырәм, ләвәшым пыдыртат, ломайат. Таварым ладакәш шыралын сәкәлтән намалыштыт.

Кольмым пожарышты кычылтыт тынәм, кынәм тылым йөртат ошмадон, роктон, әль лымдон. Кольмыдон эчә пүәм пүмы годым, канава ыштым годым мола йажо ровотайаш. Пожар пәшәшты сәк йажожок кыртньи кольмы ыләш. Пу кольмывләжыдон тәлым лымдон пожарым йөртымәшты йажо ыләш пиш.

Сотым ыштым прибор пожарныйвләлән корным сотәм-дәрәш пожарыш кәмы годым дә кырык үлыкылә әль кырык кушкылә кузым кодым сотәмдәрәш пиш кәрал ыләш.

Сэк когон шәрлѣшѣ, цилә вәрэок улы — тидѣ мол пожарный прибор лошты йажоракшы кырасин факыл (13. рис.) ылэш. Тидѣ мэталичэски әтѣ ылэш, горэлкыжы улы, горэлкыштыжы фитѣль (ѣрдѣ) улы. Факэл тидѣ кого стьокладым лампы ылэш. Ти факыл әтѣм панды әль шәнѣк мычан шѣндәг. Ухватвләм тоныш ухват каньымок йѣргәшкѣ кѣртныи дон ыштәт дә кужы равәш шѣндәт. Вургыжын (равын) кытшы дорцын лѣмѣмәт ухватвләлән пуэн миәт (кужы, кѣтѣк, покшал).

Ташкалтышым вәрѣшкѣ шѣндѣм кодым ухватым шуку кычылт, эдәм шомаш кѣңын кѣшкѣжѣ ташкалтышын ик вуйжым рокышкы вара шагалтат. Әль ухватвләжѣм кѣртныижѣ дон кѣшкѣләлә шагалтатаг пожарный кишкәвләм нѣнѣн вѣлән пиштән миәт, тѣдѣндон кишкәвләм (рокышты ылэш кѣнѣѣ) ташкалтмаш кѣңын пәрәгәт.

Швабрым мацаладон ышкәок ыштәт. Тидѣм пәләш, ланцыләнөк сирәш когон кәрәлжөк укә. Пожар годым тыл ипвләм олым ләвәш вѣкѣ вацшывләм начкы жвабырдон нөртән миәт әль пәңмәшкѣ швабыр мычкы вѣдѣм колтән йоктарән миәт.

Пожар сарай

Солашты пожар струмәнѣм войым кодым нѣнѣм пәрәгәш кәрәл ылѣшвлә кәлѣт. Тѣнәм вәлѣ кого пользым кандән кәрдыт насовлә дә мол струмәнвләжәт кәрәл вәрәмәшты, кынам нинѣ йажо ышѣк вәрѣшты киәт. Пожар струмәнвләм прамой прәгѣшәшләнән пожарный сарайым ыштәш кәлэш.

Пожарный обозлан ыштѣм ылѣшѣшты шокшы вәрәт лижѣ. Тѣдѣм анцыцок тусараш кәлэш. Шокшы вәрѣшты пожар кишкәвләм, пәцкәвләм дә мол пожар инвентәрѣмәт урдаш кәлэш.

Кышты сола когоок агыл гѣнь, тѣштѣ изиш простарак ылѣшвләм ыштәш лиэш. Кого солашты гѣнѣѣ сарай сага эчә пожар каланча манмым кѣкшѣм ыштәш кѣнѣѣ пиш йажо лиэш. Кәңѣжѣм тиштѣ пожар кишкәвләм коштәш линәжѣ. Пожар повоскам пырташ лыкташ тор ыңчѣ ли манын, пожар-

ный сарай амасавлă пиш кымдавлă дă куштылгын пачын кэр-
тмăнвлă лишăшлык ылыт.

Тэвэ тэхэнь лишăшлык ылыт пожар сарайвлă. Тиштѣ
кэлэсăш: махань кыган, торэшăн сарайжы каждый пасна
обозлан лишашлык, тѣдѣм ак ли. Тидѣм вѣрѣштѣ Ышкэок
пăлѣшашлык ылыт, тишты пуаш лиэш овшый. указаньивлăм
шамак толшы:

Пожарный сарайлан сола покшалан вѣрѣм айыраш кэлэш,
ти лишнѣ марывлăн Ылѣшѣштѣ Ынчѣ ли. Мол стройка гѣцѣн
кок.ты мэтѣр ѣц лишăн нѣцэят стройаш ак йары.

Тидѣм Ыштăт ти гишăн, пожар годым мол Ылѣшвлă сага
тидăт йылэн Ынчѣгэ манын. Тѣдѣндонок пожарный сарай
йѣр йѣлэ кушы пушаньвлăм: топыльым, уэм, шăртнѣм, кугим
молы шѣндэн-шѣндăт.

Сарайым огнѣупорный матѣриал гѣц Ыштăш шудăт.
Виржѣ тэхэнь ылэш: тэхэнь матѣриалдон Ыштăмѣкѣ сарай
йылымаш кѣцѣн пѣрегăлтэш, вэс вѣлѣцѣнчѣ кого анчыктымаш
лиэш марывлăлăн — махань матѣриалдон Ылѣшѣм Ыштăш
кэлэш. Тѣнгэ, ма гишăн кѣнѣт Ыштăш ак ли гѣнь, тѣнăм пу,
сарайым стройаш кэлэш, тѣлѣм ти сарайышты 5 градус кѣц
8 градус йактээ шокшы лижѣ.

Сарайым огнѣупорный матѣриалдон кѣртнѣдон, чѣрэпи-
цѣдон, тольдон дă молы донат лэвэдăш кэлэш. Кыды сарай-
ышты потолык укэ гѣнь, тѣнăм кок пачаш лэвăшѣм Ыштăш
кэлэш. Пѣтăри ик пачаш ханавлăм тольдон лэвэт шѣндăш,
варажы вѣлвăл ханавлă вѣлăн тольдон лэвэдăш кэлэш.

Тэхэнь лэвăш практичный, шокшы дă шулыды.

Пожар сарайышты сэдѣрă обăзăтьѣлны лишашлык. Сэ-
дѣрă укэ гѣнь, обоз арававлă рокуш пырэн сѣнцѣтăт-лок-
тылалтыт, шѣт. Рок сэдѣрă вѣлѣ гѣнь, тѣштѣ итѣрăжăт лин
акерт. Пиш шулды акăн тыгыды кѣ сэдѣрă ылэш. Амаса
докыла обозым шѣкăл лыкташ куштылгы лижѣ манын, сэдѣрă
пасэ лишашлык (амаса докыла лапырак).

Лăкмѣ капкажы тѣгѣ а дă кок вэк пачман лишашлык
ылэш. Капкавлăжѣм кѣртнѣ капка йалэш пижѣктăт, капка
йал мычашвлăжѣм капка кѣшѣл арата мычкы пыдалэн шѣн-

дэг. Капкам көргөй вөлийц партыштон пөрдэн шөндөш кэлэш.

Йуж солашты пожарыш кыдал лөктөш имнөвлөм соок шалгыташ кэлэш кыны, тынам ниньлэн пожар сарай сага пасна пичым аралтэн пичөлтөш кэлэш. Ти имнөи пичөи соты вольа лишашлык дө сарай гыцын төрөк кашташ тышкөи йөйлэрөк имнөвлөм кыцкөн шөндөш мол амаса лижөи.

Имнөи анчаш пасна йорө эдөмвлөм шагалташ кэлэш. Тынгөлөк сарай анчашат шагалтыман, тыдындон нөиньлөнөт өлөм вөрөм өштөш кэлэш.

Пожар обоз дө струмөнвлө сарайышты цилө справный лишашлык ылыт дө трөвогы мол лин колтымыкы нинөи йөмдөи лиштөи. Кыцө урдаш, кыцө кычылташ струмөнвлөм күшнөк тишкөвөк кэлэсөмөи ылы. Көзөйт тиштөи тэвө мам эчө кэлэсөш кэлэш. Вөдөм шыпшы кишкө дө вөйт колтыш кишкө пыч сага ик араш повоскашты насостоны кишөшлык ылыт, пөцкө лишнөи вөдөрө лишөшлык. Мол струмөнвлө: ташкалтышвлө ломвлө, таварвлө дө молы пасна повоскавлө йөдө пиштэн мимөи лишөшлык ылыт. Шамак толшы: пагырвлөм пагыр араваөш, ломвлөм вөс араваөш, тэнгөк пакылаат молымат пиштэн миөт.

Обоз чистөйөм, струмөнт чистөйөм приборвөлөм пасна шкапышты урдаш кэлэш. Мол хөдөрвлөжөм итөрөн польдөмычкы оптөн миөш өль сөкөлтэн миөш кэлэш.

Йөдым сарайышты тыл соты лишөшлык. Понар сага кэрөлөш спичкө лижөи.

Пожарный сарайышты тыгыштымок өлөт кыны, дө сарайышкы пыраш вөс хот улы, тынам капкам көргөи гыцын сралат, өль замөктон сралат, күндон сраважы лиөш, өдөм цилө сола нарот пөльшөшлык ылөш. Цилө пожар инвөнтарлэн точный дө подробный опись пасна кнөигөш лишөшлык. Ти кнөигө обоз анчышөдоны ылөш.

Көньюшнык

Пожар сарай лишөн пожарный имнөвлөлөн көньюшнык лишөшлык. Пожар сарай стөнө сагаок көньюшныкым өштөш

кЫнЫ Ёажоракеш толеш. Имньи шалгым вярвләжым стәнә мычкы Ёштән миәш ёажорак лиеш, каждый имньи шалгым вяр гЫцЫн сарайыш тёрөк амасам Ёштәш кәлеш, имньивлә повоска докыла вуйын шалгышты. Тәнгә ЁштЫмәш тЫдЫндон пиш ёажо лиеш — имньи кЫцкЫм кодым-молы вәрәмәм шуку ак нәл, имньивләм повоска докы иктә кым ашкылым вәлЫ видәлтән лыкташ кәлеш. Имньи шалгым вярвләжЫ шальән кридорганьым стәнә кыт мычкок Ёштәт. Имньи шалгым вяржЫн кытшы 3 м. торәшЫжЫ 1 м. каждый имньилән пасна, потолыкшы сисЫр лишәшлык, шәлыктымЫ.

СәдЫрәвләжым кЫжгы ханавлә гЫц әль шуныным Ёштәт. СәдрәжЫ ханан гЫнЫ, тЫнәм нЫмәләнчЫ бәтон сәдЫрәм опталыт, кышкы гЫнәт ик вәкЫләләжы вуйстыкыракым Ёштәт дә канавам капайалыт намозы вЫт йорә ЁштЫм вЫцЫнзәшкЫ тЫдЫ мычкы йогән мижЫ.

Шун сәдЫрә гЫнь имньи шалгым шаль вәлешЫжЫ пырс вләм 18 см кЫжгЫцәнвләм шәрәт, ти шәрЫм пындашеш лаксакым 6,3 м. кәлгЫцЫм вЫт йогаш Ёштән кәәт.

Окньам потолык лишән. соты имньи сЫнцәш ЁнчЫ пыры манын Ёштәш кәлеш.

КоньушнЫкышты тытыштымок ирә лижЫ, имньивлә укә годым мардәж кашташ окньәвләм амасавлам пачын-пачын, шуаш кәлеш.

Имньи кЫцкЫм Ёжгәр пайлалтәш: ик имньинеш, парим-ньинеш дә дышловойеш.

Шуку имньим урдаш когон шәргәш шагаләшәт, тЫдЫн дон кок имньи кым имньим вәлЫ насосым дәпәцкәм йЫләрәк шыпштән лыкташ лижы манын-урдат. Мол повоскавләшЫжЫ марын имньивләм кЫцкәт, трәвогы лимЫкЫ нЫнЫ имньиштЫм пожар сарай лишкЫ кандән путә әкәртәп. Лиәлтәш тЫнгәәт, йужнам йәрә имньим вәлЫ кандән шагалтат. Тәхәнә кәрәлеш запас-уты ЁжгарвЫләм сарайышты урдаш кәлеш.

Пожар гЫц толмыкы ЁжгәрЫм пЫтәри начкы савыцтон ЁштЫлЫт. Вара, кукушынок ЁштЫл шЫндәтәт, стәна мычкы крүквләеш сәкәлтәт.

Кәрәл лимЫ йЫдә Ёжгәрәш тигЫтым дә шәлым шЫрәт.

Тэлѳм, кынам насосан сарайышты Ыжгър лывырга, кукшы вѳрѳш кошташ тѳжѳц нѳнгѳаш кѳлѳш.

Ыжгър хотѳ кынамат справный лишѳшлык, кынам трѳвогы мол лин колта гѳнѳ, нѳмаханѳ кычыктѳок кѳцкѳн шѳндѳш лижѳ.

Вѳйт пумы

Пѳлѳт цилѳнок, вѳйттѳ солашты пожарым ат йѳртѳ. Тѳйдѳндон пожар лин колта манын вѳйт хытѳ кынамат лижѳ.

Ангър лишнѳш ѳль йѳр лишнѳш солавлѳштѳ вѳйт кишѳн пиш куштылгы. Ти вѳйтвлѳ докы корнывлѳм вѳйдѳм тѳжѳцѳн куштылгынырак йѳлѳрѳкѳн нѳлшѳшлѳнѳн Ыштѳн шѳндѳш кѳлѳш.

Тѳлѳм ти вѳрвлѳштѳ кѳлмѳдѳм вѳйт вѳрвлѳм, вѳквлѳм чучѳн Ыштѳш кѳлѳш.

Кышты, солавлѳ лишнок ангър ѳль йѳр молы укѳ гѳнѳѳ, тѳштѳ пѳѳвлѳм пѳѳш кѳлѳш, вѳцѳнзѳвлѳм капайаш кѳлѳш, вѳрѳм Ыштѳш кѳлѳш.

Сѳмой куштылгы способшок вѳйт урдымашты тѳхѳнѳ ылѳш. Ѳльцѳ кок вѳлѳнѳт кок пѳрткач 40 вѳдрѳ пырыман вѳйт пѳцкѳм шѳндѳт. Пѳцкѳвлѳжѳм турѳ - турѳш шѳндѳн ак миѳп, а накыс шѳндѳт. Тѳнгѳлѳн Ыштѳмѳ анчыкта: каждѳй кок пѳрт кым пѳцкѳ вѳйттон ылѳш, кок поцка ѳрдѳштѳ дѳ ик поцка ти кок пѳрт турѳ, ѳльцѳ вѳс монгырышты ылѳш. Вѳйтшѳм пѳцкѳшкѳ тѳ марывлѳ оптѳн миѳт, кыдывлѳн пѳртлоштышты пѳцкѳ ылѳш. Тѳлѳш пѳцкѳ гѳц вѳйдѳм йѳрѳл колтат. Тѳнгѳ вѳйт пѳрѳгѳмѳш пиш проста ылѳш Ышкѳжѳ, тѳнгѳ гѳнѳѳт пиш пыт анчымым трѳвайѳ. Анчаш кѳлѳш, пѳцкѳвлѳ соок справный лиштѳ, пѳцкѳвлѳ кѳргѳштѳ вѳйт лижѳ; мол статьян кѳнѳѳ, кѳрѳл годым нинѳ нѳмаханѳ пользымат пуѳн акѳртѳп лиѳш.

Йужнам йурвѳдѳм постарат. Тидѳм тѳнгѳ Ыштѳт. Пѳрт лишѳн лаксакым капайат. Пынѳдѳшым ошмадѳок шундон трамбуѳнѳн шѳндѳт дѳ ти йѳмѳш пиш цаткыдын (йѳжон) Ыштѳн шѳндѳм йѳшѳкѳм пыртѳн шѳндѳт. Роктон йѳшѳкѳ

хангалоэш тёр йактэок шуным шышкын шындат. Лэвэш шылдыр нымалан валым сакалтат аль канавам тй йашыкышкы колтат, анчет тишты вйт кырылтымь сынцен кердеш.

Ти вйт пожар тынгалалтмь годым пиш керал ылэш.

Вйтсынзавля махань пользым кандат, тй гишан шукужы попашат ак тостаньы, тидым циланок палат. Тишты тидым келесалаш ак аптырты. Вйтсынзавля пиш келгок лишашлык агылэп. Келгы вйтсынзэ гынь, вйдым тышэц тостаньаш йасы. Да тидымат ашындраш кэлэш — пожарный кишка 7 — 8 м. гыц улвйтын вйдым шыпшын сынэн акэрт. Тидындон келгы вйтсынзэ гыц вэдрадон вйдым лыкташ тостанья.

Вйтсынзавлям анчаш та итрайаш кэлэш, ат итрайы гынь, пындашэш ильы нэлешат вйтат пычаш тынгалэш, йамэш.

Йужнам пожар годэш вйт лижы маньн, сола лишныш анырым пуйалталыт та пуй тырэшыжы вйтсынзавлям капайал мийт, тэхэнь вйтсынзашкы кишкам колтэн-пиш йажо вйдым насосышкы качайаш.

Карэмьшты аныр улы гынь, ты анырым пуйаш кэлэш, сиржы урмаш кыцын пандывлям шин шындаш лиэш аль кум оптэн шындаш кэлэш.

Карэм кыцын нэлэш куштылгы лижы маньн, пуй тырэш пу насосым шындат.

Ти насос кыцын пэцкашкы вйтшы торок йогэн мий.

Кого солавлашты, кыдывлэ лишны анырвлэ, йарвлэ да пуйавля мол укэ гыньы, кого чанвлашты вйдым урдаш шудат. Чанвлажым тэнэ йштат: сола покшалан, пу мангы вьлан аль кырпыц маньмвлэ вьлан кого пу чаным аль кыртны листыним шындат. Ти чан нымалан вйтсынзэм капайат да киттон ровотайым насосым шындат. Ти насос кыцын кишкажы чан тыргач шуалтэш. Чан пындашэшыжы кок трувам кок вэкылалэ колтат, ти трувавлэ мычкы кыраным пьтыралатат торок пэцкашкы вйдым йоктараш лиэш.

Чаным пуйым аль кыртныним йштат. Пунчы шулдэшырак шагалэш, но кыртнын каньок цаткыды агыл. Чанвлэ йыргэшкят улы, ныл оголанат улы.

Ныл оголан кыртныи чанвләм когон ыштәш цацаш акэл. Ниньн оголышты йылэок ёрдәнэшәт вйтшй иогаш тьнгәлеш. Йыргәшкй чан кымдык-кытшат да кәлгыцйжәт 2 м., тьшкй 750 вәдрә вйт пыра. Тинәр вйттон пожар эчә тьнгәлйн вәлй мол гынъй йашток йортән шуаш лиэш.

Йужнам тәхән чанвләм йорә ыштём шокшы вәрыштй урдат. Тәхән чанышты тәлымәт вйдём урдаш лиэш. Тунь сйнзёш чан кыцён вйдём йоктарән лыкташ кәлеш. Тьнгә ат ыштй гынъ, вьг кйлмән сйнзеш дә чанжат портьалт кәә.

Кыцә ыштәш кәлеш пүәвләм, ти гишән маньар гынъят советём пуалына.

Тәхән соловаләштй кышты шуку пуста зэмля әль пиш кымда ольицә, пүәм сола покшалан капайаш кәлеш, ти пүәжй араван кэмй корным молы ёнчй урыкты, ёнчй порты. Эчә йажорак лиэш тәхән пүәвләм сола вуйәш ыштәш әль мьндйрәнок агыл сола өрдйжеш, кышкы корны улы. Тәхән пүәвлә гыцён хоть кынамат пожар годым вйт кандаш мьндйр агыл.

Сола кырык тёр мыч сйнзә гынъй, тьнәм сола гыц күшнйрәк ылшы пүәжй тәхән пользым пуән кәрдәш: 1) тй пүә гыц канава мычкы ұлык солашкы вйдём колташ лиэш; 2) тәхән пүә улы годым өрдйж гыц вйт шыпштымашым кётёртә дә 3) тишкй йогым вйдём ак колтәп. Ти пүә капайаш вәрым айырым кодым тидём мондаш акәл: вйгшй пүәштй тьнәм вәлй соок лин кәрдәш (пүә ак кошкы), кынам тишкй кыжәц кынъят өрдйж гыцён әнгёр пыра. Ти пүәшкй канавадон молат эчә йурвйдём әль лымвйдём постараш лиэш.

Йорә ыштём пүәвлә карка статьян ылыт. Пындашыжы вйдём кычән акәрт кынъй, тьнәм пиш цаткыдын йакшар роктон (шундон) трамбуён шьндәт. Пуә пуражы күн әль уән лишәшлык.

Пүә гыц цилә вйдёмок кышкән лыкшашланнән, ик вәлгыцён пүә сиржым лапым ыштәт, пүә тырыш мимй вәр корныжы удобной лишәшлык. Ик сирыштй әль коктыштат изи кывәр плошаткавлә лишәшлык ымыт, кэрәл годым ти плошаткавләеш насосым шьндәт әль мол хәдйрым пиштәт.

Пожар гишән циләлән кэлэсымаш.

Тылым йылаш тынғалмыкыжок йөртэт кынь вэль, пақыла йылымашыжы гыцын цәрәш лиэш. Тидым циләнок пәләт. Тидындон йыдым пожар лин колтымаш кыцын молы, кынам цилә нарот амала, пиш пыт шаналташ кэлэш. Йыдым оролаш тозорыш цэроттон кок тома гыц аль кымыт кыц ик эдем рәды поктаг, йуж вәрә йорә йыт оролым соладон тәрләг. Ниным анчаш кэлэш, прамой оролышты. Солашты пожарныйвлә улы гынь, тынам ти орол пашам нынылан пуаш лиэш.

Кышты тыл кайын колта молы гынь, тыйжәкәнок тозор тәрэвогым тәрвәтешәшлык. Шырәнчок трэвогым цаг шимы дон аль „краул“ манын саслән ыштәт.

Пожар йөртым правилывлә.

Кныжкәэш пожар йөртым цилә махань правилывлә улы сирән пйтәрәш акли. Пожар йөртым кодым кыцә кычылташ кэлэш, пашажы ыцкәок тымда. Тидындон цилә ти сирымвлә пожар йөртым кишән тын лымын пәлымашвләм вэль пуат.

Солашты пожар йөртәш пиш йасы. Күшны уш сирышна махань качкышым мәнмән солавләнә тыллан качкашыжы пуат. Тидындон мардәж годым пиш когон йылә шәрлән кәә, цилә вәрә нәлын колта. Доброволный дружинын чләнвләжы кәнгыж кәчывлә йыде манмы гань, шуку вэрәмәм нырышты эртәрәт, пожарный имнывләжәт өрдөж ровоташты каштыт. Тэвә тәнгә ыштымаш дружинын вэрәмәшты пожарыш кыдал ләктәш кәрәлжым пиш когон кычә. Шырәнок тәнгә лиәлтәш: дружины пожарыш тынам миә, кынам пожар когон уш шарлән кәйән, кынам ти когон шәрлыш тылдон кырәдәләш пиш йасы.

Тынгә гыньәт, йажон тымән сыцшы дружины, кыды ышкә пашажым йажон пәлә дә начальныкшын шудым шамактон цилә ыштән миә гынь, дружины пыт йөртәш

шагалын, икәнәшток пожарым әрән шьндән дә цәрән кәр-
дәш.

Трәвогы лимьккы тьжәкәнок обозеш назначым дружи-
ньыквләжы пожар сарай докы погынышашлык ылыт, мо-
лыжы төрөк пожарыш кәят. Сарай докы кыргыж толмыкы,
дружиньыквлә саслыдәок, пурдымактылтәок имньивләм кыц-
кышашлык ылыт. Имньивләм кандән шоктыдәлыт кынь,
тйнәм вэрәмә изишәт такәш ынчы йам манын, обозым
ышкә вьлән намал кәаш кәлеш. Ик унәшок, обоз ләкмь
годым пожарышкы вьт шыпштым пәшәмәт тьжәкок орга-
ньизуйән шьндәш кәлеш. Тьхәнъ тьрсьр-төрсьр мол
ынчы ли—шамак толшы, дружиньы насосыжыдон толын, вьт-
шы укә. Кәлеш тәнгә, вьдым кьрәлтьштәок пожарыш шып-
штән шалгышты, вьт кишән изишәт такәш сьнзымәш насо-
сын ынчы ли.

Пожарышты латнан, ружмактылдәок, но чынь-йьлэ рово-
тайаш кәлеш. Пожар йөртймәшты вуйлалтышы пожарыш
кәмьжы годым тумайал мишашлык ыләш—кыцә ыштәш,
мам ышташ, махань план кәлеш дә молымат. Хоть кына-
мат пәшәм икты вэсьдон тумайалын пландон ыштәш кәлеш.
Начальныкын цилә распорәжәнъыжок йажон тумайән шьн-
дымы лижы. Тиды анзыцынок пәлышашлык сакой лишашлы-
кымат, тьдьндон эдәмвләжымәт, струмәнвләжымәт вәрән
вәрәш шагалтән мишашлык. Пожар йөртймәшты шьрән
вәр гьцьн вәрышкы эдәмвләм шагалтыл мимы пиш когон
локтыләш.

Цилә распорәжәнъымок (шудымашыжымок) начальнык
чынь рашкыдын пушашлык. Дружиньыквләжы йук лыктәок
начальныкын шудымвләжым йьлэ, ружмактылдәок, лач
тйнәок кыцә шудән—ыштышашлык ылыт.

Дружиньыквлә пожарыш мимыкышты нәротым тырлык-
тат дә уты лүтмәшым цәрәт. Тома хозавләдон молы нима-
хань вырсәдәмәшкәт пыраш акәл. Кылы ьлыш йылымаш-
кы лвәрәшшашык агыл гынь, тыжәцьн ньимахань пурлы-
кымат лыкташ цацаш акәл. Тәхәнъ пәшәеш шуку вэрәмәят,
силаат такәшок йамәш. Тыл йөртәш вәлы пыт кычаш кыньы,

тѣнѣм ѣлышыжѣт тѣкѣлтѣмок кодѣш, пурлыкшат цымыр
лиѣш. Дружиньыквлѣ пурлыкым пѣрѣгѣт кѣнѣѣ — пѣрѣгѣн
кѣрдѣт, тѣдѣ цѣла кодѣш, тѣ нѣжвѣц пѣртвлѣ дѣ мол ѣлыш-
влѣѣт ѣылѣн кѣн кѣрдѣт, тѣдѣжѣѣ пиш когон кѣлѣсэн мыш-
тыдым увиткѣок ылѣш. Кынам оролывлѣжѣѣ (пѣрѣгѣшывлѣ)
наротым тырлыктат, молыжы начальнык шѣдѣѣм жѣптон
тѣжѣкѣнок пѣшѣѣш шагалшашлык ылыт.

Пожар ѣѣртѣѣм пѣшѣѣжѣѣ тѣнѣм вѣлѣѣ ѣашток пѣтѣн манаш
лиѣш, кынам ѣлышвлѣн сѣѣѣрлѣн валышашлык лѣсвлѣ
ѣль кѣрпѣцвлѣ сѣѣѣрѣн шывшѣлѣн шумы ѣлыт. Началь-
нык тыл пѣслѣнѣдѣ гѣнѣ, тидѣѣ тѣнам ѣчѣ кок-кым ѣдѣѣѣм
гидропультон оролаш кодышашлык.

Пожар гѣѣ толмыкы, сѣк пѣтѣриок обозым олмыктѣн шѣн-
дѣш кѣлѣш, насосым мышкын ирѣктѣн шѣндѣш, кишкѣ-
влѣм мышкын шѣндѣш тѣ кошташ сѣкѣлтѣш дѣ мол стру-
мѣнѣм ирѣктѣн шѣндѣш кѣлѣш. Варажы обозым сарайыш
тошты вѣрѣшкѣжѣок шѣндѣш кѣлѣш, струмѣнвлѣм вѣрѣн
вѣрѣш пиштѣн ѣль шагалтѣн ѣль сѣкѣлтѣн мѣш кѣлѣш,
начкы кишкѣвлѣм вѣшталташ кѣлѣш, нѣнѣѣ вѣрѣш кукшы
кишкѣвлѣм пѣжѣктѣмѣн, цилѣ ѣѣмдѣѣ лижѣѣ. Тѣжѣкѣнок ѣчѣ
вѣс пожар мол линколтагѣнѣ дружинѣ кыдал лѣктѣн кѣрт-
шѣѣ.

Пожар ѣѣртѣѣм кишѣн кого ѣвѣтствѣныштышѣок дружи-
нѣн начальнык вѣлѣн вѣзѣш. Тидѣѣ пѣшѣѣ планым состав-
лѣѣѣ, ти пландон вѣлѣѣ ровотѣѣѣѣѣ, ѣшкѣѣмчѣѣн распѣрѣжѣнѣѣ-
жѣѣм тѣнѣм вѣлѣѣ вѣшталта, кынам сѣѣнѣѣ крѣток ак ѣары
ѣль распѣрѣжѣнѣѣжѣѣм пумѣшкѣѣжѣѣ пѣшѣѣжѣѣм пыт ѣѣжѣн
жѣплѣн лыдын шѣндѣѣдѣ ылын. Каждѣѣѣ дружиньыклѣн
лѣѣѣн пѣшѣвлѣм пуѣн мѣѣѣкѣѣжѣѣ, тѣѣ лошток начальнык
дружиньѣквлѣжѣѣм самынѣ лин колтымаш кѣѣѣнѣн анчышаш-
лык, сѣѣнѣѣ кѣрѣток лѣдѣшѣн вѣрѣшкѣѣѣ пожар годым колты-
шашлык агыл. ѣѣѣкшѣвлѣм мол пѣшѣшкѣѣѣ пыртышашлык
агыл, нѣнѣѣ ѣшкѣѣѣѣштыѣмѣт дѣ ѣѣлѣѣмѣт ѣѣмдѣн кѣрдѣт.
Пожар лишкѣѣѣшѣма кѣрѣн шалгышывлѣм дѣ изи ѣрвѣѣѣвлѣм
ак пырты. Поратка лижѣѣѣ манын цилѣ анча. Цилѣ пѣшѣѣѣ га-
чок начальнык пиш латна лишѣшлык, ѣшкѣѣѣмчѣѣн кѣт нѣ-

мәлһһшһвләжһләһ лүтһм һримәрһм аһчыктышашлык. Вуй-лалтышһн тыргыжалтмашыжы дә рүжмәктһлмәшһжһ дружинһквлә вһкһ вһсәлтәш. Сәдһштһ йөртән кәртһмәшһн виржһ ыләш.

Солашты махань пожарвлә улы дә һнһһм йортһмәш.

Сола пожарвлә: йлһш пожарәш, торф пожарәш, шуды пожарәш, олым пожарәш дә молат тә эчә әдәм вһлһшш пожарәш пайлалтыт.

Йлһшш пожарвлә көргһ вәлһәт дә тү вәлһәт лит.

Дружины начальһык йылым йлһшш токы мимһкһжһкә үкә ли тидһн көргһштһ әдәм—сәк аһцыцок тһдһм пәләш кок-кым әдәмһм тһ йылыш йлһшш көргһшкһ колта. Лачокшымок тһштһ әдәмвлә улы гһһн, хыть мадә һһһһм лыкташ кәләш.

Кыһам ик цуца дружинһыквләжһ тыләш йылән кәәш цацыш әдәмвләм лыктәш, молыжы ручной насосым шһндәш тһжәкәһок шагалшашлык ылыт. Кишкә йәжһнгләм ушартән миәт дә обоз гһц цилә кәрәл струмәнвләм валтат.

Пожаржы көргһштһ гһһн, тһһәм окһям молы пыдырташ әль амасам пачын колташ изишат ак йары. Виш мол ылыт кһһн, чүчһн шһндәш вәл кәләш, йылымашкы свәзә воздух пырән йһчһ кәрт. Пычәш шагалтымы дружинһык пыч кһц ләкшһ вһт вәштырым йлһшш көргһшш колтышалык дә хоть мадә тыл салымлан тһдһ ләктәш вольам пушашлык агыл. Тыл йөртәш пөртһш-йлһшһшш пыраш кәләш кһһһ, ашкәтмһ годым какльәнән сһһзәш кәләш, үлһкә кушһшһш гһц шһкшһжһ чһдһрәк. Вһтшһ чһдһгһһһ, тһһәм гидропультон лучирәк лиәш ровотайаш, вһтшһм төрөк йылым вәрһшш колташ тә йылыш ләсһжһм пагырдон дә ломдон пыдыртыл шыпшәдән шуаш кәләш. Йылыш йлһшш пыдыртымы гһһһ, тһдһм йһләрәк йөртән шуаш лиәш. Пөрт вуй йыла гһһһ, тһһәм ломдон ләвәшһм пөтәри царгаш кәләш. Тһһәм тылым күшкһлә шывшаш тһһәләш, өрдышкһлә ак

шәрлѣ лиэш. Лэвāш йыла гѣнь, тидѣм царгымаш-тарвы-маш кѣц тѣнгāлāш кэлэш. Олым лэвāшѣм пагырдон ыдырат, пагыр дон ыдырым кодым пиш шукуы вѣдѣм йорāt.

Шамак толшы, анцыцок уш пāлѣ йылыш ѣлѣшѣм нѣмадонат йорташ акли гѣньѣ, тѣнāм тижākэн шагалтѣок ти йылыш ѣлѣш лишнѣшѣ мол ѣлѣшвлāм пижѣн кэмāш кѣцѣн талашэн ломайэн шуаш кэлэш, тѣ йылыш ѣлѣшлāнчѣ ылэн пѣтāшѣжѣ ирѣкѣм пуаш кэлэш.

Ѣлѣш вѣлэцѣн йыла гѣньѣ, тѣнāм ик вэрэмāшток вѣт-йорāшѣжāt ломайашыжат тѣнгāлāш кэлэш. Мардѣжāн кодым, тылым мардѣж паштѣк йортэн кэаш акэл, мардѣж вѣс мон-ыр гѣц ѣшѣк вār гѣц йортāш пугайаш кэлэш дā тыл ваш-тарэш кэаш. Насосым тыл корнэш шѣндāш акэл, изиш ор-дѣжэшѣрāk шѣндѣмлā. Изи ручной насосвлāдон кого тылым йортāш ак лиāt, нинѣм шокшы стѣнāвлāм ўкшѣктѣм кодым кычылтыт. Кого силажымок ѣлѣш-пыдыртым кодым пиштāш кэлэш.

Ѣлѣшѣм пагырвлāдон дā круквлāдон пыдырташ кэлэш, сѣк анцыцок окнѣя ловлāм лыктын шуаш кэлэш. Вара оголвлāм. тидѣлэц варажы потолокым дā лэвāшѣмāt вара сѣмѣрэн шуаш куштылгы лиэш.

Йорѣн сѣшшѣ хангавлāжѣм, прѣнѣавлāжѣм ордѣшкѣ шыпшэдэн кѣшкāш дā вѣттон йортāш кэлэш.

Тѣ лошток дружнынквлāм мол ѣлѣшвѣлāэш вѣт вѣдѣрā-дон āль гидрпультон шагалтэн миāt, нинѣ лэвāшѣм дā стѣнāм тытыштымы тѣш пижѣн колтымаш кѣцѣн нортѣнок миāt. Йылым лишнѣш зāпорвлāм, сарайвлāм дā мол строй-йкат махань улы цилā нāлѣн колташ кэлэш.

Сола пожардон кѣрэдāлмѣ годым, хоть кынамат, йылыш ѣлѣш кѣц угла, ти лишнѣш ѣлѣшвлāм цилā силадон пэрэгāш цацаш кэлэш.

Лап трувавлāм пагырдон урыктат. Кужы-кўкшѣ трувам тѣнэ йорэн шуаш лўдѣшāн. Тѣхѣнь трувам йорāш конат-тон покшал кытла гѣцѣн йалштатат шукуы ордѣшкѣлā шыпшыл пиштāt.

Кынам шуды аль олым йыла, тѣнѣм йылым вѣрѣшѣжѣ
вѣдѣм йѣрѣн шѣндѣт. Шудыжым аль олымчым шѣнѣѣктон
аль пагырдон намал, кыш кѣлѣш шѣлѣтѣн кѣшкѣт. Тѣнѣ ат
ѣштѣ гѣнѣ, совсѣмок пожарым цѣрѣш пиш йасы, шуды аль
олым арашты гѣнѣ, пиш шукуы вѣрѣмѣ пѣнгѣш.

Крѣсин, спирт дѣ ѣрѣкѣ мол йыла гѣнѣ, нинѣм вѣттон
йѣртѣш ак йары. Нинѣ вѣт кѣцѣн куштылгырак ылытат,
вѣт вѣлѣн шѣрлѣтѣт соикток йылат. Нинѣм йылымышты
годым ошмадон аль брѣзѣнтыдон лѣвѣт шѣндѣш кѣлѣш.

Эдѣм вѣлнѣш тылым тѣнѣ йѣртѣт — йылым вѣлѣнчѣ ма-
ханѣ кѣнѣѣт кѣжгѣ мѣнѣнѣрѣм пиштѣт дѣ тѣ йылым турѣжѣ
тѣмдѣл миѣт. Кит нѣмѣлнѣ нѣймаханѣ савыц лаштыкат укѣ
гѣнѣ, тѣнѣм эдѣмѣм рок вѣлкѣ йѣрѣл шуатат рок вѣлѣн прѣнѣ-
ѣганѣ кыргыштыл шѣндѣт. Шѣргѣ пожар кок стѣтъѣн улы,
кынам шѣргѣштѣ кукушы шудывлѣ, вѣльожнѣык, сухостой
дѣ молы йыла — вѣс шамактон кѣлѣсаш кѣнѣнѣ, тылжы рок
вѣлѣ кѣѣ гѣнѣнѣ, тѣ пожарым ѣлѣц кѣшѣ пожар маныт (руж-
лашы низовой); кынам пушѣнѣгѣвлѣ йылат, пушѣнѣгѣн укшвлѣ-
ѣжѣ, кожимвлѣ йѣктиввлѣ, тѣ пожарым кѣшѣц кѣшѣ по-
жар маныт.

Рок вѣлѣ ылшы пожарым йѣртѣм кодым тѣ йылым
йѣржѣ кымдарадын ик слой рокым нѣлѣн-нѣлѣн колташ
кѣлѣш, тѣхѣнѣ канѣва постол гѣч ѣрдѣшкѣлѣ тыл вѣрѣ шѣрлѣн
кѣн ак кѣрт лиѣш. Тѣдѣлѣц пасна ѣлѣштѣшѣн укшвлѣм
пѣчмѣкѣ, нинѣм вѣдѣш цикѣлѣн тылым нѣртѣн миѣш кѣ-
лѣш. Сѣдѣж гѣцлѣ лыпшѣл миѣш кѣлѣш, когон шѣль-
ыкыла гѣлѣлтѣн колташ, тыл шѣвлѣм мол ыдырал
нѣлмѣлѣ, ак кѣл. Йылѣн сѣнзѣш хворст аравлѣм шѣпкѣ-
ѣн шуат тѣ вѣдѣн вѣштырдон лыпшѣн шѣндѣт. Тѣдѣ гѣц
пасна, тылым рок аль ошма кѣшкѣмѣдон йѣртѣт. Ѵл мычки
йылѣн мимы годым тыл лишкѣ цѣток миѣн шагѣлаш лѣдѣ-
шѣн, тыл кѣшѣшлык корнѣш полѣсам (прѣдохранѣытылнѣым)
ѣштѣш кѣлѣш. Тѣхѣнѣ полѣса ѣштѣш вѣрѣм ѣйырымыкы
кольмы дон, шѣнѣѣктон аль торѣш тѣвардон шудым вѣжгѣ,
ѣлѣштѣшѣм, пѣшѣнѣгѣвлѣм цилѣ грунтыш шѣмѣшкѣ,
кымдыкшым кок мѣтѣр нѣрѣкѣм нѣлѣн колтат; кынам тѣнѣ

Ыштымьдон тыл шәрлымашыжым цәрэн шоктат, тынам вара йылым вәрвләжым ыттон йөртәш тынәлыт.

Күшың кәшы пожарым йөртәм кодым тә йылыш шьбргь-жым просәктон әрэн кәт. Просәк торәшыжы коклы мәтыр нәры лишәшлык. Просәкым ыштым кодым пұшангывләжым пожар токылала йөрәт. Роэн колтым вәржым итрайән шындәт дә ыйлвәл рокшымат нәлын шуат.

Тәхән пожарым йөртәш вәс способшы ваштарәш тылым колтымы ыләш. Просәкым 4—6 м. торәшәным ыштәт. Йөрән шумы пұшангывләжым пижыктәт. Ти йылышы өрдьжгың йылен толшы пожаржым токылалажы шыпшыл шындә ти пардон пожарым когон шәрлымаш кың цәрәш лиәш.

Шьбргь пожар цәрнымыкы иктә маньар кәчы гыньәт, котшы тыл ипвләжы, шувләжы молы ылыжмәш кыңын—оролаш кәләш.

Пожар йөртәш кыңә гыньәт шукурак наротым постараш кәләш, каждыштыланок ниньвләлән пуән миәш кәләш: таварым, торәш таварым, кольмым әль шәньыкым, охыр кидә иктәт ынчы лиәп.

Сәрән пожар годым, йылым лишыңын салым шудым цилә өрдьшкы карангән колташ кәләш. Варажы йыләмчым әрэн нәләш кәләш күшны кәләсым каньы дә начкы укшвләдон ыдым шәвән миәш кәләш әль роктон мүдән миәш кәләш.

Торфы куп йыла гыньы, сәк анзыцок рок йактәок канавләм капайән миәш кәләш дә тә канавләшкы ыдым оптән шындаш, тидьжы гың йажо срдства торф куп пожарым йөртәш мол срдства ньмаханьат укә.

Торфы йылым лишны торф склатвлә мол улы гынь, анцыцок ниным пәрәгәш маным, ти склатвлә йьр кымда дә кәлгы канавләм капайән миәш кәләш.

Кашартыш.

Солавләштыш пожарвләдон крәдалшывлән правилышты тәхән ыләш.

Пытәриок пәләш кәләш: кыцә пожар гыңын ытлаш ли-
эш дә махань кого эксыйкым солалан пожар кандән кәрдаш.

Йажон тымәншы, дружнан ровотайышы дружиным ыш-
тәш кәләш.

Вәрыштә махань средствавлә пожардон кредәләш улы,
тыдывләм анчаш.

Лач тәнгә ыштәймәдон вәлй солашты ылышывләм пожар
гың лүтәймә ыштәш лиэш дә ышкәймәштәйн улы-укәш-
тәйм тыл гыңын пәрәгән кәрдыт. Цилә марок ик минутәшәт
мондән акәрт, махань йасы ылымәшым пожардон худан
кредәлмәй канда. Попән шоктән витәрымәштәйдон дә ышкәй-
мәштәйн примәрыштәйдон дружиныквлә пожардон кредәл-
мәштәйн наротлан пиш кого пользым кандән кәрдыт. Мыштән
ыштән миәт кыңы, пожардон кредәләш кәрәл средствуат
постараш лиэш. Ти кым урвлә пожар дружинылан дә стру-
мәнвлә нәләш пумывлә ышкәймәштәйм тәйжәм кәнәкәт утла
вурчат (ләвәдыт). Вәс вәлыңынчы тәнгә ыштәймәдон, наро-
тын шуку кого шәргәкән пәркәжы тыләш йамаш кың пәрә-
гәлтәш дә ма эчә сәк кого шәргәкәнчок пәрәгалтәш кыңы,
тиды — наротын здороважы-шулыкшы дә цилә ылымәшыжы
ак локтылалт, пәрәгалтәш.

Тәнгә „Йакшар әптәнлән“ пыйыргат жәләйдымән кредәл-
мәшым обйәвләйәш кәләш. Пожар ваштарәш ылшы пра-
вилывләм пиш цаткыдын кычаш кәләш. Нымам вычән сын-
цыдәок, ловкый дә пиш силан дружиным органьизуйаш кә
ләш. Ти дружины наротын пәркәм тыл гың пәрәгышәшләнән-
цилә силажым пиштәжы. Солавләштә пожар гың пәрәгалтмә,
гышән утларак шаналташ, — тынам „йакшар әптәнәт“ сыңән
шумы лиэш.

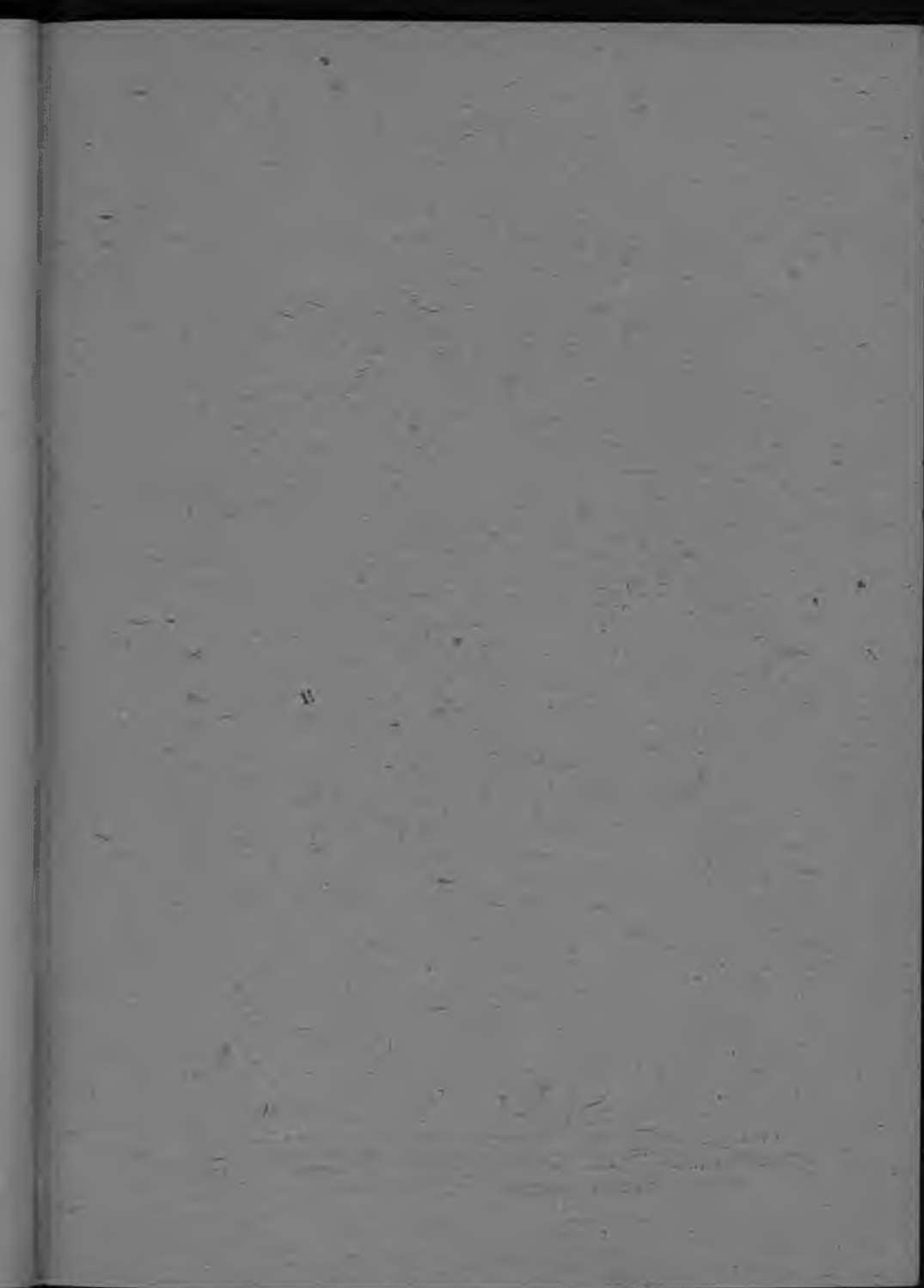
ВУЙЛЫМАШ (ОГЛАВЛЕНЬИ)

	<i>стр.</i>
Сола пожарвлăдон кърэдăлмăш	3
Сола пожарвлă лимы вирвлă дă ниньдон кърэдăлмы гишăн	5
Сола пожарвлăн кого укэш колтым вирьшты дă ниньм пытăрымăш	11
Сола őrдьштыш пожарвлă гыц пэрэгăлтмăш	12
Пожарный дружинь	14
Пожарный обозым дă струмэнвлăм сирэн мимы	19
Пожар сарай	31
Коньушньык	33
Вьт пумы	35
Пожар гишăн цилăлăн кэлэсьмăш	37
Пожарьртым правилывлă	38
Солашты махань пожарвлă улы дă ниньм йортымăш	41
Кашартыш	44

ЗАМЕТКЫ ВЛАЛАН

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

ЗАМЕТКЪ ВЪ ЛАН

8728

Мар.

2-74

Ияж. КОРОЛЕВ А. и ПОНОФИДИН Г.

**БОРЬБА С ДЕРЕВЕНСКИМИ
ПОЖАРАМИ**

На горно-марийском языке

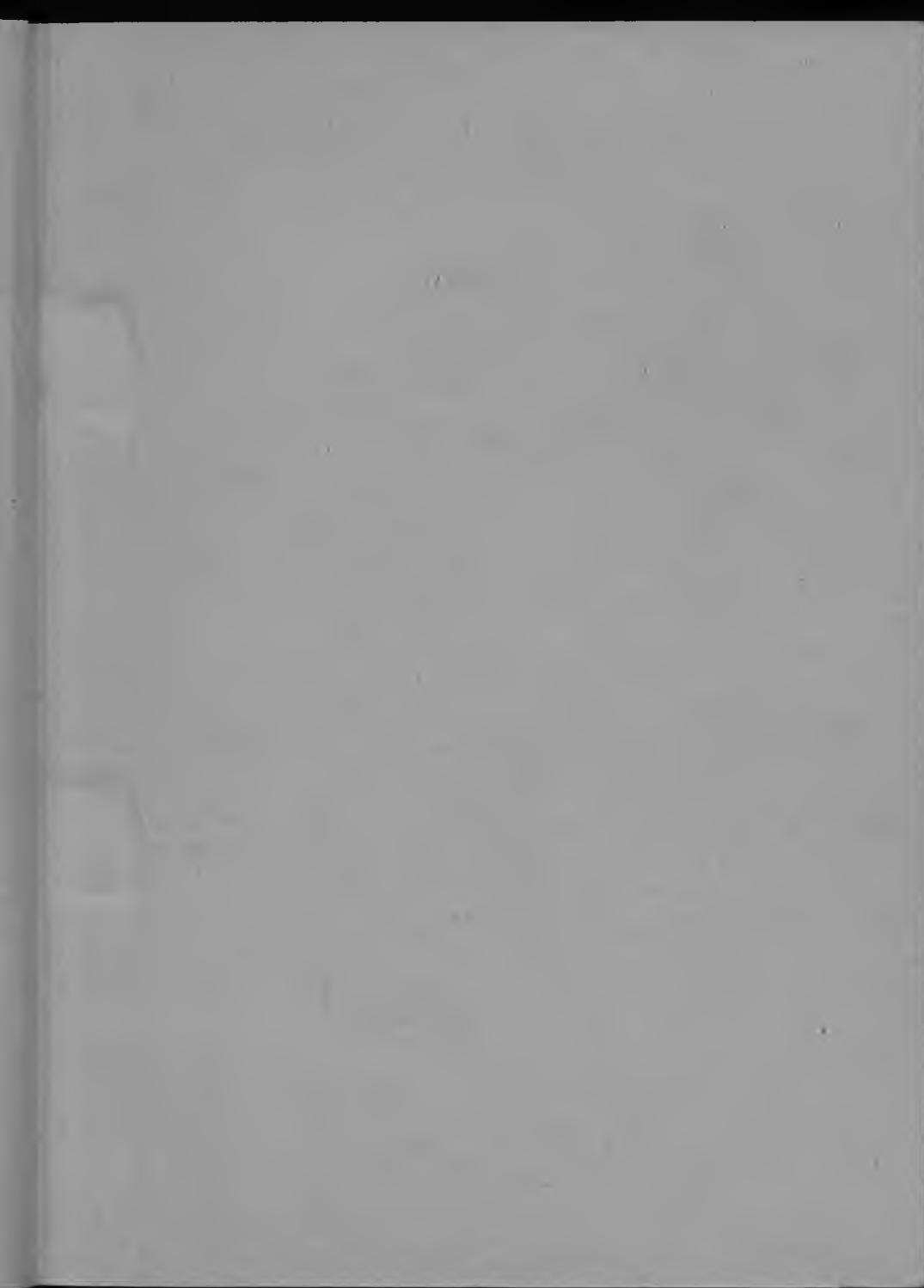

ИЗ-ВО НАРКОМТЯЖПРОМА БЮРО НАЦТЕХЛИТЕРАТУРЫ
Москва, Деловой двор, пл. Ногина

Map. 1

-74

	Map.
	2-742